

The Ewing Christian College Magazine

Allahabad, U. P., India

EDITORIAL BOARD

B. B. MALVEA

M. A. HAKK

R. L. SHUKLA

N. K. BISWAS (EDITOR)

R. C. DWIVEDI ... (Hindi) }
ASHRAF KHAN ... (Urdu) } *Student Editors.*

The Ewing Christian College Magazine, issued three times a year, is intended to interest not only the student body but also the alumni and friends. A subscription fee of Re. 1-8-0 is required of all present students. Others pay Rs. 2. The hearty co-operation of students and alumni is earnestly requested.

CONTENTS

	Page.
Letter from the Principal	... 1—2
“ Our sweetest songs are those that tell of saddest thoughts ”	... 3—6
Richelieu	... 7—9
Robert Louis Stevenson	... 10—12
The folly of Being all comfortable	... 13—14
He comes to College	... 15—16
Bhagwati Charan Varma : his pessimism	... 17—18
Votes	... 19
Newspaper reading	... 20—22
India in Agony	... 23—24
Notes and News	... 25—40
<i>Hindi Section</i>	... 1—18
<i>Urudu Section</i>	... 1—16

My Creed

I would be true, for there are those who trust me ;
I would be pure, for there are those who care ;
I would be strong, for there is much to suffer ;
I would be brave, for there is much to dare.

I would be friend of all, the foe, the friendless ;
I would be giving, and forget the gift ;
I would be humble, for I know my weakness ;
I would look up, and laugh, and love and lift.

HOWARD A. WALTER.

THE
Ewing Christian College Magazine

VOL. XXV { SEPTEMBER, 1934 } No. 1

Letter from the Principal

DO we realize that we are living in a period of change and progress in this College? And do we remember that we are all partners in this process of development? Many of us have only recently joined and do not feel the contrast between the past and the present. For such I would like to enumerate some of the new things that are going on today.

Today we have a department of Physical Education with required physical examinations and required regular physical activities for every student. New games, including water sports have been introduced. This is very different from the old system, still in vogue in most places, which provides games only for a selected few, and physical jerks under a drill-master for the rest.

The College has advertised its readiness to admit women students. There have already been a number of applications, and as soon as the number becomes sufficient to ensure a favourable beginning to co-education, we may expect the start to be made. Already we have had several conferences and functions in the College in which both men and women students participated.

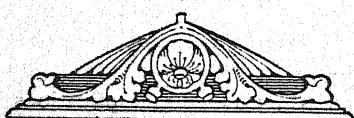
2 THE EWING CHRISTIAN COLLEGE MAGAZINE

Some may not know that the medical service available and the medical records maintained in this College are equalled in few places in India. A strong tradition is being built up in regard to Science, Economics and History trips and excursions. The General Knowledge Contests are built upon a growing practise of wide reading and extra-curricular activities. If a student or a teacher wishes to study German or French or music, he will find classes open to him. Many are becoming adepts at photography, or radio enthusiasts. Our stage has been fitted with improved lights and curtains, and very high class plays have been produced by students and members of staff.

Our new Constitution brings under a single managing board the College, the Institute, Holland Hall and the Jumna School. The United College is now known by the original name, the Allahabad Christian College. This re-union represents an integrating of all our activities, gives additional continuity to the life of students who remain with us during their advanced studies, furnishes the inspiration and facilities for research and original investigation, and gives us a definite contact with the rural conditions and needs of India.

Those who read this page will think of many other features of our common life which should be mentioned in a bulletin of progress. Not least of these will be the extension programme of Social Service undertaken on both sides of the Jamna by well organized associations of students and teachers. We are all moving together toward greater and better things; and those whose memory goes back to the days of small things have every reason to enter this year and the years ahead with new courage.

C. H. R.

"Our Sweetest Songs are those that tell of Saddest Thoughts"

The Element of Sadness in Art

THE other day, on our way home, after seeing the film Seeta, a friend of mine remarked, "With all that can be said of its superb expression of human sentiments and excellent effort to show the best of acting, India can produce, it must be admitted that the film was after all a tragedy, and as such not a good specimen of recreative art." Instantaneously the beautiful line of Shelley sprang to my lips. I restrained myself then, but the suppressed feeling continued to smoulder within me for a long time. We Indians are generally accused of viewing the world with an inordinately philosophic attitude,—always thinking of life as

"A walking shadow, a poor prayer
That struts and frets his hour upon the stage
And then is heard no more.....a tale
Told by an idiot, full of sound and fury
Signifying nothing."

Well, I am no exception to this not-very-flattering characterization of our nation. In fact this brooding over my friend's remark had such an appalling effect on me and such was the crowd of thoughts that swept through my mind at that time, that, now, I cannot but relieve my heart with words and share with the reader my mental caprice.

To begin with, let me assert that Art is nothing more than "a shadow of humanity." Shakespeare says, "The purpose of playing both at the first and now, was and is, to hold, as 'twere, the mirror up to nature." [HAMLET]. Nature, Humanity, World, Life, whatever way we put it, is, to borrow Horace Walpole's words, "a comedy to those who think, a tragedy to those who feel." And true it is that Art, to all intents and purposes, stands for those who feel, those who realize the comparatively greater importance of the heart than of the head in man's nature. The life of man, 'solitary, brutish, poor, nasty and short,'

this life of man groaning under the unendurable yoke of agony, bearing the excruciating pains of incessant suffering, resounding with heart-breaking sobs of millions of unsatisfied, despondent, troubled souls, is a *tragedy*. We may snub down this naked truth under the excuse of calling life "a tumble-about thing of ups and downs." We may condemn this idea as a wholly pessimistic view of life. We may force a soothing sense of self-satisfaction on ourselves by calling this body "a pleasing being" and this life "warm precinc's of a cheerful day." But we must needs, in the long run, acknowledge the bitter truth of the futility of these assumptions; we must needs join with the poet in sounding this solemn note of life's tragedy :

" Life, like a dome of many coloured glass
Stains the whole radiance of Eternity
Until death tramples it to fragments "

—SHELLEY

Such is the tragedy of life ! Man—an imperfect being—is always striving to attain perfection. All of us are toiling hard to that end which always haunts our dreams, but is never realized. The insatiable craving to reach our ideal spurs us on to constant application. Like the distant, solitary morning star, like the glistening pool of water in a desert, that unrealised ideal ever seems to beckon to us. We are maddened, we are crazed ; up, up we rise ; on, on we proceed ; but alas, the star is not a step nearer, the pool is not a whit less distant ! The broken arcs, and not the complete circles, fall to our lot. This agony, this pang, this anguish at the non-realisation of perfection is the characteristic feature of human life. And hence the faithful representation and expression of this feature is true Art,—a picture that will strike dumbfounded any one who looks at it,—a melody whose rolling and sonorous tune will grip all who have it ! The exquisite melody of the "Nightingales" appeals to us not only because of the rich beauty of description and sweetly flowing rhythm of verse, but because it

" Is the voice of desire
A throe of the heart
Whose pining visions dim, forbidden hope profound
No dying cadence nor long sigh can sound."

The world-renowned picture "Hope" arouses our heartfelt appreciation, not only due to its elegant finishing and graceful mixing of colours, but mainly because it has something of reflective sadness about its theme—something that reveals to us the miserable plight of humanity in its

dogged efforts to "hope on, to hope ever" for the attainment of the dim, indistinct ideal of perfection! The marvellous sculptural group known as the 'Laocoön' invites perpetual admiration from us, not only because it betrays a sense of unparalleled daintiness and unique continuation, but chiefly because it forms a magnificent study of pain and horror, and in its central figure, of agonising effort. Tragedy, thus, is the very essence of life and the tragic element in Art is its most sublime and pious aspect. The tragedy, the suffering, of Keats brought his noblest poetry. Some of his poems are the sublimation of the torture he suffered. Had he never known

"The weariness, the fever and the fret
 Here, where men sit and hear each other groan
 Where palsy shakes a few sad, last grey hairs,
 Where youth grows pale and spectre-thin and dies ;
 Where but to think is to be full of sorrow
 And leaden-eyed despairs."

I doubt very much whether he would have been able to produce the remarkable series of the clear and unmistakable notes of a gorgeous symphony in such a short time. The writer of "Crime and Punishment," before writing this superb novel, had undergone poverty, pain, prison and persecution, then as a result in the pathetic tragedy of "Crime and Punishment," he made a notable addition to

"Jewels five words long,
 That on the stretched fore-fingers of Time
 Sparkle for ever."

It is needless to repeat here how much more impressive and solemn a single tear-drop of genuine grief is than rollicking laughter or a witty joke. A tear is the very 'essence' of one's feelings, not merely trickling from the eye, as it apparently does, but emanating from the very recesses of one's heart. It is a raging storm after the 'calm' of intense grief. That calmness—when

"Grief nigh fills my heart to breaking
 But I cannot weep a tear"

is terrible. But what a soothing effect is brought by the burst of tears that follows! "Like summer tempest come tears" and wipe off the whole burden. The consequent listlessness is blissful; sad like a growing dusk, gloomy like a fatigued, downcast spirit and soft like a sigh, it is soothing in its very melancholy. And this is the reason why tragedy is more appealing to the human heart than light comedy. The tragic element, issuing from the innermost recesses of the Artist's heart, imbues

in itself his bitter experiences of blasted hopes and unsatisfied longings; it has in it a sincere representation of his heart. And that is why it stirs our deep, deep feelings; its pathos arouses all that is of emotion, tenderness and sentimentalism in our hearts; in short, it touches us. The comedian's humorous and joyous, happily-ending stories may, for a while, create ripples on the surface of grim, grave depths of feelings, ripples that are gradually lost in the vastness of the expanse; but it is for the teller of heart-breaking, tragic stories of unfulfilled desires to reach the bottom, to stir the lowest depths of those deep waters, in a word, to set man a-thinking over what he is and what he ought to be.

And there is a sense of an inexplicable animation, too, at seeing or hearing an artistic piece of tragedy. I could never make out why I felt a throbbing of the heart,—a strange feeling of unusual vigour and jest, when I saw the films "The Sign of the Cross" or "Seeta." There was something in them that seemed to instil inspiration and enthusiasm into me. It was, I now presume, perhaps because they present, most artistically, the unchangeable reality of human life,—that it is a tragedy. The tragedy of Adam and Eve—the first man and woman—is repeating itself invariably in the case of every human being. If not for any other reason, let us appreciate the tragic element in Art, because of this fact: that, despite his attempt to conceal reality by forcing on his lips an apparently eternal smile, despite his hiding the true condition under the cloak of mirth and enjoyment, despite his efforts to content himself by an outward joy of hope and promise, a choked sob does escape Man,—a sob that

"concealed like an oven stopped
Doth burn the heart to cinders,"

a sob that vibrates the air with the haunting voice of an everlasting misery, a sob—a piteous sob that brings to our minds a 'faint, ghastly, picture of the fiery, horrible and sighing' furnace, flaming in Man's heart with extreme anguish, agony and woe !!

" To each his suffering : all are men
Condemned alike to groan ;
The tender for another's pain,
The unfeeling for his own."

Tragedy expresses this eternal and universal sob; therefore it deserves to be loved by us.

JAGDISH CHANDRA MATHUR,

II Year Arts.

Richelieu

ROne would dispute Cardinal Richelieu's right to be regarded as a National Hero. He was born on the 9th of September, 1585. His father flung his earthly career in' o the mysteries beyond, when Richelieu was only five years of age.

He was true to his family traditions, he was a bold and ready fighter, active, pushing and not over-scrupulous. He passed the first years of life in a community that was in constant apprehension of arson and pillage in a land where famine and pestilence were frequent visitors; and these conditions existed because the law was not strong enough to repress the violent and protect the orderly.

The Marquis of Chillou as Richelieu was then called by nature hankered for fighting rather than praying. In the year 1606 he was nominated as Bishop of Lucon. Then by adroit courtly intrigue and faithful service to Coicini he was appointed in 1616 a Secretary of State to the King. But he owed all to Concini, and his taste of power ended with the murder of his patron.

His aim was twofold: to make the royal power of France—his power—absolute and supreme at home and to crush the rival European powers of the Hapsburg.

To accomplish his objects he crushed the political power of the Huguenots, curbed the turbulent spirit of the nobles and destroyed the political and judicial institutions of all real power.

His other object was to extend the frontiers of France so as to secure for it a predominant position in Europe. To secure this object he laboured to cripple the power of the House of Hapsburg in both its branches, especially in Austria and Spain. This is why he joined the Thirty Years War.

Richelieu's participation in the Thirty Years War was the most important measure of his foreign policy, it modified the future of Germany,

it made France leader among continental powers. It absorbed the resources of the country and the energy of the ministers during all the later years of his administration.

When Richelieu became the prime minister, he endeavoured to check the disorders he found in the Government's finances. There was chaos in administration and so the public of France could be plundered with much ease and little danger.

Financial administration was so bad that there was not a financier who did not live like a lord, and dress like a prince, and many of them were allied to the most illustrious houses in the kingdom. But Richelieu showed his intelligence and capacity for administration at this juncture. He discovered all thefts. Eleven millions were obtained from them at this time ; the sum they paid for immunity was an indication of the amount they had stolen.

During the long years of the Cardinal's administration, plots for his overthrow and against his life were formed with varying frequency. It was not only his foreign policy but also his personal character that aroused an unlimited supply of enemies.

His was not only a man cunning in intrigue and skilful in foiling the plots of enemies but he met them with a resolute courage that never flinched. The Cardinal had entire confidence in his judgment. He would not seek the advice of others and still less did he desire to guide his steps by the counsels of any legislative body.

There were mistakes in Richelieu's policy and foibles in his character, but in great crises he showed that degree of energy and courage which awes contemporaries and attracts posterity. His power over the people was very strong. A strange fact was noticed when he fell ill. At the time of his illness, in all the churches of Paris prayers were offered for the restoration of the Cardinal's health. Probably none of those who uttered them desired their fulfilment.

He was a man of iron will and indomitable energy. He had an unerring instinct. Stern and ruthless, he governed by terrorism and struck down remorselessly all who dared to oppose him. With a statesmanlike judgment, he singled out the obstacles to the greatness of France.

He was bishop, a cardinal and a devout Catholic. Yet there was no statesman in Europe who was more disliked at Rome than he was. He was called the Pope of the Huguenots and Patriarch of Atheists.

Unfortunately he did not live to see the complete fulfilment of his plans, but he saw enough to be confident of their final success.

He met his end with perfect calmness. He showed braveness of character even at the hour of his death and was fully conscious of his surroundings even to the last moment. The chamber in which he breathed his last was thronged with people, but few regretted his death.

He was troubled by no weak doubts and vacillating purposes. His assurance appalls everyone.

The career of many great men ended in failure and disappointment; they lost their hold on power or fortune failed them at the last. The defeat of Austerlitz saddened Pitt's dying hours: the loss of power embittered Bismarck's closing years. It was not so with Richelieu. His life drama ended in a blaze of glory.

It is the test of a statesman that his creation endure; the influence of Richelieu upon French Government continued for almost two centuries and was by no means destroyed even by the great cataclysm of the revolution. The mob paraded the head of the great cardinal on a pole in brutal triumph, but the theory of the centralised Government which he did so much to perfect and which alone as he believed could render France great, did not perish in the French Revolution.

PURUSHOTTAM DAS TANDON,
II Year (Arts).

The Best Happiness.

Is not making others happy the best happiness? To illuminate for an instant the depth of a deep soul, to cheer those who bear by sympathy the burden of so many sorrow laden hearts, and suffering lives, is to me a blessing and a precious privilege. There is a sort of religious joy in helping to renew the strength and courage of noble minds. We are surprised to find ourselves the possessors of a power of which we are not worthy, and we long to exercise it purely and seriously.

—Amiel.

Robert Louis Stevenson

THE famous English essayist, poet and novelist, Robert Louis Balfour Stevenson, was the only son of Thomas Stevenson, a famous civil engineer, and his wife Margaret Balfour. He was born at 8 Howard Place, Edinburgh, on the 13th November, 1850.

From childhood he suffered from bad health and in 1853 had a hair-breadth escape from death from gastric fever. He spent his schooldays solely in Edinburgh from 1857 to 1867, but ill-health disturbed greatly his studies and thus he had little chance of good education. To keep up good health he often accompanied his father to Scottish coast light-houses and thus made himself accustomed to travelling.

In these surroundings his health improved and he went to Anstruther and to Wick to study civil engineering. In 1867 he received a silver medal from Edinburgh Art Society for suggesting some improvement in the light-house apparatus.

In the years 1866 and 1868 his first attempts, "The Pentland Rising" and "The Charity Bazar", were published. He went to study law at Edinburgh University in the year 1871 and was called to the bar four years later in 1875. The same year he met Colvin who afterwards became his best friend. His literary style found a grounding in 1875 and "The Appeal to the Clergy of the Church of Scotland" was published. Although he qualified himself for the bar, he paid no attention to his law practice. He toured France and Germany. A record of his adventures in this journey is put before the public eye in his books "An Ireland Voyage" (1878) and "Travels with a Donkey" (1879).

He met Mrs. Csbourne, his future wife or in Shakespearean language "his son's mother," in the year 1876, and married her in May, 1888, undertaking much pain and hardship in crossing the Atlantic and in reaching San Francisco (his wife's home). This journey affected his health a lot afterwards.

He returned home to meet his parents the same year with his wife and a step-son. They were given a hearty welcome on their arrival. But on account of bad health he went to Davos and remained there till 1881. He came to Scotland in summer and "The Sea Schooner", later known as Treasure Island, was published; and then went back again to Davos in the month of October.

His "Studies of Men and Books" was published in 1882. He went to Europe in the autumn of the same year and settled down at Marseilles; but as this place did not suit him well, he went over and lived in the beautiful house "La Solitude" at He'yers (a small place situated near Toulon, the naval port of France), where he spent the happiest part of his life.

The next year his "Silverado Squatters" was published. He thought of engaging himself in his work more seriously than before but had a very serious attack of fever and was taken over to Bournemouth in England where he lived up to August, 1887. His poem "A Child's Garden of Verses" was published in the year 1885 and "The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde," one of the famous story books, in the year 1886.

He sold his house "Skerryoore" at Bournemouth and sailed for New York with his mother, wife and step-son on the 21st August, 1887. The very next year he went to San Francisco and set sail in his schooner "Casco" which was waiting for him there. He visited Honolulu and stayed there for six months. The same year "The Master of Ballantrae" and "Wrong Box" were published. Afterwards he paid a visit to the leper settlement at Mulokai. In 1889 the Stevensons sailed for Gilbert Island and after six months of wandering at sea found themselves at Samoa. He spent only six months there and then sailed for Sydney where his letter to Dr. Hyde written in memory of Father Danien of the leper settlement in Pacific was published.

The last four years of his restless life were spent at Samoa, where he built a house to dig a hole for himself and became "A vigorous employer of labour, an active planter, and above all a powerful and benignant chieftain."

In 1893 bad luck hampered him; his whole family had a fever attack and his party's failure in Samoan politics broke his heart. In autumn of the same year he went to Sandwich Island for a change but was taken ill and was brought to Samoa where he died on the 3rd December, 1894, from a stroke of apoplexy.

The description of his funeral as given in an Encyclopaedia is as follows:—

"His body was carried next day by sixty sturdy Samoans, who acknowledged Stevenson as their chief, to the summit of the precepitous peak of Uaea, where he had wished to be buried, and where they left him for ever with the Pacific Ocean at his feet."

Thus ended the life of that tall, thin and dark-haired literary Englishman of his age. He was not only the author of those books mentioned above but of many others of which the best ones are, "Kidnapped," "Underwoods," "Palvis et Umbra," "Ballad," "An Object of Pity" and "Weir of Hermiston", this being his masterpiece.

M. AZHAR ANSARI.

Do the Right.

Without haste, without rest !
Bind this motto to thy breast.
Storm or sunshine, guard it well,
Bear it with thee as a spell.
Heed not flowers that round thee bloom,
Bear it onward to the tomb.
Haste not ! let no thoughtless deed
Mar fore'er the spirit's speed.
Ponder well, and know the right—
On ward then with all thy might,
Haste not ! years cannot at one
For one thoughtless action done.
Rest not ! life is passing by,
Do and dare before yon die.
Something mighty and sublime
Leave behind to conquer time.
Glorious 'tis to live for aye
When these forms have passed away.
Haste not ! Rest not ! Calmly wait ;
Meekly bear the storms of fate ;
Duty be thy polar guide.
Do the right what'er betide.
Haste not ! Rest not ! Conflicts past,
God shall crown thy work at last !

—Goethe.

The Folly of Being all Comfortable

IT is not a false point, no make-believe, that prosperity brings out the weaknesses of a man while adversity shows his virtues. The veterans and the inexperienced, the princes and beggars all alike are under the magic wand of prosperity and adversity. Nevertheless, the pleasure arising from the vicissitudes of life is comparatively greater than that from a comfortable living. The felicity of a convalescent person is ten times greater than the regal amenities. See the wretch who is tossed on the thorny bed of pain but at length gets a fresh lease of life, and also the observed of all observers thrown into the clutch of adversity. The former's fortune is on the increase, the latter's on the wane. So sweet are the days of adversity, and such is the severe pang of instability of human comforts! It is unwise then to long to be all comfortable and try to be shorn of ironies of fate that reveal the bright traits of one's character.

Adversity tries character as by fire. "Bound in the adamantine chain of adversity" a sound—charactered man shines like tried gold. The sparks of his generosity are revived, his laudable qualities are revealed and he learns "to love and to forgive." On the other hand, those brought up in the lap of luxury become profligate and deteriorate in character amid prosperity. The very atmosphere of luxury makes their hearts devoid of human feelings and their bodies dull and torpid. Still the pity is that the world has an incurable hankering after comforts in life!

What after all is comfort to life? It is no less than a foil to quests and conquests of self, an axe to the root of all rudiments of morality, a stimulus to cupidity—almost stupidity. It is no more than a means to foster luxury which is transient, no more than a passing cloud that hangs for a moment, breaks and passes away. A comfortable life is self-occupied in some ways, paying attention to no man's condition or to what passes around. Even in this narrow field, a comfortable man is involved in complexities and perplexities—how to be still more comfortable. He is guided by no other motive than to be comfortable, he is sated with no other joys than those derived from comfort.

Prosperity, thus, uncoupled with adversity leads to unaccountable vexatious outcomes. It poisons the mind of humanity and is the fountain of all corruptions, evils and what not.

"It is gold instructed coward hearts,
In treachery's more pernicious arts."

Those who have not seen the days of adversity can hardly imagine how much adversity adds to the interests and pleasures of life. It is by no means asserted that prosperity has no bright side, but the fact is that the "Daughter of Jove"—adversity—shines more brilliantly than prosperity. She is more able or capable. She tests everyone and tests precisely. She tests the fidelity of a friend to another, fealty of a vassal to his lord and reality in everything. Thus adversity makes a man real. To speak of prosperity, she surrounds herself with fair weather friends, friends who deceive when the days of prosperity are gone. Hence in avoiding adversity, one may be in the midst of enemies.

"Uneasy lies the head that wears the crown."

DEVI SHANKAR BAJPAI,

II Year (Arts).

NONE of us yet know, for none of us
have yet been taught in early youth,
what fairy places we may build of beautiful
thoughts—proof against all perversity. Bright
fancies, satisfied memories, noble histories,
faithful sayings, treasure houses of precious
and restful thoughts, which care cannot dis-
turb, nor pain make gloomy, nor poverty
take away from us—houses built without hands
for our souls to live in.

Ruskin.

He Comes to College

In a city like Allahabad, and in a college like ours, it is no doubt very difficult for a boy coming from a village high school, to get adjusted. Altogether new faces. A new world. In a word, he is thrown into a cramped atmosphere of neglect around him. He is helpless—quite helplessness—no companion. He is befooled everywhere, but no helping it. Here is an account of such a boy.

He came from the village of Balia. On the 9th of July this Balian came to the college to have himself admitted. And no doubt for this very reason he was so glad. He fancied that he would be called a college student—no longer a matriculate—he would be always honoured by his village fellowmen, and it would be an act of honour for the villagers to invite him, whenever he goes there. If he passes his F.A., and goes to reside in his village, he will be surely made the *panch* of the village. He will exercise his power over them.

This idea so much pleased him, that instead of taking a carriage, which he considered would be slow, he went running to the College. In spite of this, when he reached the College, he found that he was late. He at once went under the banyan tree where the admission cards were being distributed. But alas! his name had already been called out, and he was found absent. Nevertheless he seated himself there, and began to ponder deeply over its consequences. After a while he stood up, went to the professor there, took his admission form, and felt very glad. He was half successful now. No obstacle appeared in his way to success—to honour and fame. For as he had read in his high school studies that "Coming events cast their shadows before," he said to himself, "Oh! I need not worry about that." Inspired with this hope, he hastily proceeded towards the entrance to the hall, to have his admission form signed and be admitted. But alas, to his disappointment he was pushed aside by the boys when he tried to enter the room. Very disappointed and dejected he was, for not only one loss did he suffer, but two—out of room and out at elbows. For a while he

remained there and then seeing a well-dressed fellow (a 2nd year student), whom he took to be a professor, went to him. He pulled a long face as if he was going to weep, and addressed him saying, "char (sir) weal (will) you pileage (please) tale (tell) mee (me) whare (where) to gibe (give) this phorm (form)." The boy (the 2nd year student) at once understood that he was a villager, and accordingly said to him, "val (well) you may summit (submit) it thomorrow (to-morrow), vie (why) botha (bother) yourself (yourself)". "Beg your paradon (pardon) char (sir)" said the boy "I mean that you need not botha (bother) yourself (yourself)". This time too he did not understand and said, "Char (sir) I habe (have) no birather (brother)." "I doon (don't) mean that," said the boy, "I say that you may go today and come some other day." Saying this the senior student went away and he was left alone to think what to do. After a while he decided to go as advised.

After a few days he went into the hall to be admitted to the first year. When he went to the treasurer he began to loosen his *dhoti* and take out something, and handed it over to the treasurer. The clerk looked at him and asked for one more, for late payment. He thought a little and gave a rupee to the clerk. The boy was very glad and returned to his parents with flying colours, and told them all about his great achievement.

On the 11th the boy presented himself at the College, but was late. Nevertheless he went into his class and was accordingly questioned why he was late by a well-dressed person whom he took to be a professor. He said, "char (sir) pilege (please) phorgibe (forgive) me. I weal (will) neighvar (never) be late any more." "Alright sit here and mind this that you will be fined if you are late any more." In a few minutes the bell rang and a professor entered the room, and the well-dressed student took his seat at once.

The professor, then began to take their attendance. When his roll number was called he couldn't respond in time and was marked absent.

These are the difficulties that trouble him and chase him furiously whenever he tries to escape them.

E. D. JACKSON,
2nd Year (Science).

Bhagwati Charan Varma : His Pessimism

MR. VARMA occupies a prominent position in the ranks of the modern Hindi mystical poets. He belongs to the new generation of poets who influenced by "larger and freer life" have been bold enough to reject the old traditional theories of art.

Though many a conventional critic has been shocked at his innovations in metrical arrangements, he has gradually drawn to himself the attention—nay the praise of the best minds.

Mr. Varma is a pessimist to his finger tips. That is why his poems are so uniformly grave, so far removed from humour, a spirit of sadness pervading all his writings.

अन्धकार ही अन्धकार है !
यह जीवन का मार्ग विषम !

× × ×

बासनाओं का यह संसार ।
भयानक भ्रम का है बंधन ;
और इच्छाओं का मण्डल ;
आदि से अन्त रुदन है रुदन ,
एक अनियंत्रित हाहकार ।
इसी के कहते हैं जीवन ।

Mr. Varma is very conscious of human limitations. The imperfections which cling to man have preyed heavily on his mind. Man longs for perfection only to discover that perfection is a thing which has only to be aimed at and not to be achieved in this difficult world.

जो पूरी हो सके कभी ।
मेरी ऐसी चाह नहीं ।
यहाँ महत्वाकांक्षाओं की ।
परिधि नहीं है शाह नहीं ।

ऐ रजकण के देर तुम्हारा है चिचित्र इतिहास !
 तुम मनुष्य की उन अभिलाषाओं के हो उपहास !
 कि जिनका असफलता है अन्त।
 और आशा जीवन। (नूरजहाँ की कव्र पर)

In his poetry there is a pained sense of fatalism, of the inevitability of sorrow.

'प्रबल है प्रबल काल की चाल'

Though at times he has struck some notes of optimism, it has to be admitted that there is more cloud than sunshine.

इस दुख में पाओगे सुख की धुँधली एक निशानी।
 आहों के जलते शोलों में तुम्हें मिलेगा पानी।

SHYAMA CHARAN KALA,
Princeton Hostel.

Very Few Rich

An American writer says that there are in America only 180,000 families that have £1,000 a year or more. That is not even 1 per cent of the American people: it is three-quarters of 1 per cent. There are only 2,000,000 families that have £600 a year. There are 14,00,000 families that have never had £400 a year. These figures prove that making money is hard. There are very few rich people in any country. Only about 2 per cent of the families in London live in big houses. The mass of people every where are poor.

Votes

ALTHOUGH it is the third day of College, although it is the first month of the session, although the faces around us are unfamiliar, although no notice of the election of new office holders of P.S.A. or Economics Association is given, yet the ambitious, self-important, unwearied students are busy, trying to get as many votes as possible to be the president, secretary or even the class-representative. Not one plan escapes them. They are trying to get an office! Yet they remain dead-silent if you just put a simple question.—“Are you able to occupy the position” Why should they speak. “Silence is Golden.” But of course you can understand the answer, which they dare not utter for themselves.

They want to occupy a position whether they are qualified or not. This is what Ruskin says, “The seaman does not commonly desire to be made captain, only because he knows he can manage the ship better than any other sailor on board. He wants to be made captain that he may be called captain,” etc. With him it can be safely said, “A student wants to be made president, not because he can manage the office better than any one else, but because he wants to be called “President.”

It is good to have ambition, but along with it we ought to have ability to fill the place. I am ashamed to say that we ourselves go and solicit votes and even vote for ourselves. We struggle for our own interest, whereas there are a few, who, though quite fit for the office, refuse.

However, sometimes these ambitious men come across a common difficulty. They do not get votes from some and then they ask their companions, “What shall we do now? He doesn’t agree.” They answer “Use Mr.—’s formula. Apply Tea and Toast.” And this has actually happened. Some boys did not give way, in the beginning but the formula was successful.

Therefore when you are in trouble like this, do the same and then by applying Mr.—’s formula in the given problem we gain success.

Q. E. D. (QUITE EASILY DONE).

C. YOUNG.

Newspaper Reading

BEFORE the invention of newspapers, coffee-houses, streets and the shops were the common places for the exchange of gossips. There were some pre-appointed places where men thronged to receive tidings and give out what they knew. Men had to wait long to hear something new. But the newspapers have marvellously relieved us and mitigated our anxieties. Sixteen pages purchased for an anna or even six pies sometimes would reveal all the leading themes of the world. It would disclose to you topics which you could not have come across for worlds. Just think for awhile, a life without newspapers ! Would it not be cumbersome and monotonous. No novelty and variety but the old daily routine circulating like a machine. Yes ! it would be ; but still a couple of years back people led a life like that !

You are in India here. None save the newspapers can tell you about America. And then it does not take a long time. America is probably the farthest country from India, and yet you can hear it in a day utmost. Of course they are like the "books of the hour" according to Ruskin, but with these you can develop "a book of all times."

Read the Hitler-Mussolini compact. See the increment of duties on Japan goods. And thus you can know many things which you could not have known otherwise.

In the newspapers are buried the arts and sciences, and above all the clear display of journalism. There shall you find erudition. It is like a catechism answering the pros and cons of everything. It is mutually amicable; a friend of all and it is neutral. It is obstinate and very plain. It shall reveal the truth. It shall encourage the desperate; it shall criticise the Government; it shall discuss the public actions.

Through it can you call to your king. It's an inter-related medium. The king can speak to you, you can speak to him. It is purely democratic in constitution. It is a representation of the people, and is for the people. You can express your grievances and knock at the doors of your ruling chief.

That is, all for the mental growth. Newspapers also serve to mitigate your financial drawbacks. You can do that by advertisement. If you want to advertise anything pay rupees two per line and occupy the front page; have several blocks, ridiculous cartoons! and there does the reader see it. You are riddled with orders. Despatch them, goods, both good and bad and thus harness false to truth. That teaches an art. And art is valued everywhere. And so you derive two-fold benefits from the newspapers.

Suppose you meet a failure in that line also and unfortunately you are an "unemployed." Then take a copy of the *Leader* for twelve pies. Spend them! Don't worry, and attack the 'Wanted' columns. Go through them. Write an application with flattering words and go and post it (not unregistered). If you do not receive an offer within a week, leave it and out with four pice more and buy a copy of the *Pioneer*, and speedily rush on to the next page with a black "Othello" pencil. On that spot too if you face disappointment, don't care, throw the papers and get up with a smiling face and go to bed without food. And thus the newspapers also serve as a means to satisfy the appetites of the "unemployee."

And in many other ways the newspapers can serve us. You are a regular subscriber of a daily newspaper, and so you must have heaps of newspapers lying in the waste-paper basket. Collect them. Go to the grocer's shop and sell the newspapers at three annas per seer. And thus you get your money back which you expended in the newspapers.

If you are a sportsman, read about the M. C. C. sometimes winning and seldom losing the day. Go through the Test Matches between England and Australia. See the Olympic games going on. And so you can know anything both good and bad which the world is having on its stage. Nothing can bar you if you are prepared to spend twelve pies.

So from all points of view, newspaper reading is beneficial to us both mentally and emotionally. You can satisfy your soul which has been lingering after religious articles, if you read the religious articles written by some eminent philosopher. You can hear Signor Mussolini philosophizing his ideas. You can see Lord Willingdon there, laughing and smiling, even though you might not have seen him in flesh and bones. There is the magnificent scene of the streets of Paris and you feel yourselves in Paris though you would not have been to the great city even in dreams.

22 THE EWING CHRISTIAN COLLEGE MAGAZINE

It makes your mind cultured. You grow out to be a great citizen. And in fact it attempts to make you a man in the real sense of the word. It silences your doubts and responds to your ambitions. You can learn the art of journalism and grow out to be a fine journalist. And therefore very easily get the job of an editor or to be sure the post of the sub-editor. Do not think that to be a drudgery of literature for if you shine through your pen, the proprietors may request you to contribute to their magazines and papers and may pay you handsomely for that. And so the newspaper fills your empty pocket. Most men have a craving for the newspapers. If they do not get them they would perhaps cease to sleep and eat, and would have their face hung back for the whole day.

If you seek literature you shall find an ample stock of fine pieces of literature. There would you find anthropological and linguistic evidences, conveying to you the secrets of the past. There can you get the achievements of the archaeological study. And one thing more. Even if you are an illiterate person that does not debar you from buying the newspaper. They shall pronounce you to be an educated man if they perchance see a newspaper in your hands. Thus it dignifies your honour. And these are things which you could not have known otherwise.

You express your thanks to the Government, you feel obliged to the municipality and the sanitary department but how many of us express our sense of gratitude to the "Reuter" and "Associated Press"!!

G. R. SOLAPURKER,
2nd Year (Science)

India in Agony

THE constant struggle, endeavour and meditation of Mahatma Gandhi to make India free, brought home to him the paralysing effects of untouchability on the people of India. For the last three decades, the Indian National Congress along with statesmen and politicians have constantly been endeavouring to find a solution to bring about unity amongst all communities of India. The stern study of the whole situation has taught them that the social evils present to-day in India have not only succeeded in paralysing our intellectual and moral powers, but have also invited and maintained foreign domination.

In spite of our great traditions and hoary past we are not a Nation! Though we have eyes, we really fail to see where we ought to apply remedies to put our country in order. This bitter experience has taught us that we have always divided our people into narrow groups and have assigned them high and low orders according to birth and not *worth*. The result is that some of us suffer from the inferiority complex—they are our unfortunate Indian brethren, the outcastes. Our treatment has given birth to contempt for them in our hearts—and so we have begun to hate communities other than ours; and stillmore deplorable is our indifference to our political, social and economic problems which are facing us every minute. Is it not high time that we set about seriously developing a genuine and wide-spreading fraternal spirit, thus doing away with this veil of inferiority and superiority complexes that keeps on dividing and sub-dividing us interminably to utter ruin?

Mahatmaji was convinced that we could not progress an inch in our political, social and economic life till we got rid of this deadly parasite "untouchability" from our national life. He resolved to spend the remaining years of his life to wipe out this hideous *Ravana* from its very existence. Therefore he started the Harijan Movement and left political struggle to others. He went about throughout the country and appealed to people to help both financially and otherwise, to carry out the campaign against the formidable foe.

He received both acclaim and opposition at places he visited but he has triumphantly carried out his programme. His fore-runners and

admirers enthusiastically helped him to carry out his great mission. At Allahabad, Munshi Ishwar Saran and Pandit Sundar Lal took a very active part in raising the funds, and they appealed to the people to feel the need of the hour. Both gentlemen came to speak to the staff and students of the Ewing Christian College. The former pointed out in his discourse that we have crushed our outcastes so much that an average Harijan has lost all hopes and even has no ambitions for the betterment of his life—he is born in the midst of his miseries, lives in despair and dies without hope. The sanitary arrangement, in the localities they live near, is so bad that they easily become victims of epidemics and horrible diseases that frequent India year after year. The speaker pointed out that the cold treatment that the Indians received from other nations was due to their own sins, for "we have treated our own unfortunate, poor and helpless brethren worse than we would beasts."

Pandit Sundar Lal with his eloquent speech and simple dress soon attracted the audience. He very wisely exposed the prevailing social evils and sins of the nation. With heart-rending sentences he portrayed India to be a very unhappy Mother, indeed.

We are helpless regarding the past, but the future will depend upon us. The foundation of a society must be based on brotherhood, emancipation of womanhood and equality among all. Every human being wants to live happily and he should be placed in conditions favourable to his healthy growth. The duty of the State is to secure for all of its citizens at least the minimum requirements of food, clothing, shelter, education, leisure, in short all such facilities as will enable him or her to develop his or her inner faculties to the fullest extent. These conditions will prevail when we realise our duty and possess fraternal spirit in us.

It is now my wish, however, that in time to come a true and noble tradition will be established in our land and all the people will learn to honour truth, justice, kindness and all human virtues that are so essential to the growth of our character.

ISHWAR DAS DHARNI, M.Sc.

Notes and News

HOSTELS

THE goal for which the Ewing Christian College is striving is to become a Residential College. There are five hostels. Each is under the supervision of a warden who is a member of the Staff.

Messrs. E. V. N. Ojha, A. K. Preston, C. M. Chatterjee, W. McAfee and W. K. Wesley are the wardens of Rhea, Turner, Philadelphia, Princeton Hall and 1903 Hostel, respectively.

The total number of seats available in all the five hostels is 228. There are 40 seats in Rhea, 55 in Turner, 65 in Philadelphia, 30 in Princeton and 38 in 1903 Hostel.

At present the total number of students residing in the hostels is 228. These students have come from different provinces of India and have entered fully into the hostel life. They belong to different castes and religions and their respective number in as follows :

Moslems	... 46	Christians	... 12
Hindus	... 167	Sikhs	... 3

They live together and have a common social life. Inter-caste dining and perfect unity and harmony are the special features of our hostel life.

Our hostels are intended only for those who love discipline and order and at the same time want a pleasant home while in the College.

The discipline of the hostels is maintained by the warden with the help of the prefects. The prefects are elected in each block in each hostel and are responsible for the good conduct of the hostels.

Roll call is taken daily at 9 p.m. Any student intending to be absent from the hostel for a day or more gets the permission of the warden in person before hand. Requests for permission to be absent are presented

on the Leave of Absence Forms obtainable at the warden's office. So far the general discipline of the hostels has been satisfactory and there have been no serious cases of discipline.

The general style of living and messing is "Indian," simple and less expensive. The average expenses of a hosteller vary between Rs. 25 and Rs. 30 including room rent, light, college fee, mess charges, dhobi, etc. I have prepared a questionnaire for a survey of the economic condition of the hostellers and hope to be able to get a correct information soon.

The general health of the students has always been good. The college medical officer is in charg of the hostels. He is assisted by Dr. Chaturvedi, M.B., B.S. who resides in the Rhea Hostel and looks after the health and general sanitation. Every hostel has an ample common room where the students can gather to read newspapers and to play indoor games. Every hosteller is expected to take part in the games in the College fields and in this respect the hostels have already made an excellent tradition for themselves.

Inter-hostel matches both for indoor and outdoor games are arranged. One or two hostels have debatng societies also which arrange for lectures and debates. They have also occasional social gathetings at dinners and music parties. All these are conducted by the students with the help and advice of the warden.

Although our hostels have spacious grounds, sufficient accommoda-
tion, extensive atheletic facilities and adequate boarding arrangements
but we are not quite satisfied with the present condition. We hope to
make some improvements which are urgently required.

(To be continued.)

C. M. CHATTERJEE.

THE EWING COLLEGE CHEMICAL SOCIETY

ELECTION of the office-bearers of the Ewing College Chemical Society was held on the 28th July at 2.45 p.m. with the following result :—

		Class Representatives.
1.	Mr. Hari Krishna, President.	7. Mr. V. K. Agarwal (II yr., Sec. 1).
2	Mr. S. L. Chaddha, Vice-President.	8. Mr. K. N. Singh (II yr., Sec. 2).
3.	Mr. H. C. Bhargava, Secretary.	9. Mr. D. P. Bhargava (II yr., Sec. 3).
4.	Mr. G. D. Katare, Asst. Secretary.	10. Mr. Ram Kishore (I yr., Sec. 1).
5.	Prof. S. C. Agarwal, Treasurer.	11. Mr. S. K. Sharma (I yr., Sec. 2).
6.	Rev. Mr. Prentice, Auditor.	12. Mr. Kanahia Lal (I yr., Sec. 3).

It will not be out of place, if I give here a brief account of what we have done and a brief plan of what we are going to do.

LECTURE—Dr. S. Dutta of Allahabad University spoke on "Sugar" giving a brief account of the extraction of sugar and showing the different slides of different parts of the machine. A film on "The uses of Electricity" was also shown to the members.

INSPECTION TRIP—As usual our members went to visit the Allahabad Water Works on the 24th August, 1934. There they studied the problem of water purification on a large scale.

ANNUAL FUNCTION—Our Annual Function was held on 7th September, 1934, with Pt. Iqbal Narain Gurtu, the *Vice-Chancellor* of Allahabad University on the chair. The programme of the function included a social gathering ; records were broadcasted on the ampliphier by the courtesy of the Bhargava Engineering House, a film show and a general knowledge contest. The referee of this contest was Mr. R. S. Weir. The prizes were awarded by Mrs. Higginbottom.

I—S. S. Saxena	... E. C. College	... Gold Medal.
II—Miss Hemlata Manglikा	Isabella Thoburn College	... Silver medal.
III—(1) Miss Mary Hunt	} Lucknow.	
III—(2) B. D. Sanwal		... Government Intermediate ... Book prize. College, Allahabad.

SPECIAL PRIZE—

Mr. Hari Krishna ... First among I Year contestants (E. C. C.)

DISTINCTION PRIZES—To those who obtained distinction at the Intermediate Examination in 1934:—

(1) S. S. Saxena, (2) D. P. Kashyap, (3) D. S. Sharma.

PROFICIENCY PRIZES—Hari Krishna for best work in Chemistry.

AWARD OF MERIT.—G. S. Berar, A. Gupta and P. C. Varma.

GENERAL KNOWLEDGE CONTEST—There were two teams A and B.—

Team A.

1. Basudeb Ray, (Captain).
2. Hari Krishna.
3. Shanti Prakash.
4. H. N. Roy.
5. N. N. Chakerburty.
6. R. K. Tripathi.

Team B.

1. G. R. Sholapurkar (Captain).
2. P. K. Mukerjee.
3. D. S. Arora.
4. Surendra Nath.
5. M. V. Mulye.
6. M. G. Rao.

From each team eighteen questions were asked. Some questions were very easy and some were hard. Both teams were equally good, but fortunately A team won *only* by 7 marks. Mr. Hari Krishna secured the highest marks 14. So our team is getting ready. So Arts! beware!

We appointed Mr. Vinode Kumar Sharma incharge of the projector and films. We have arranged to show the films twice in the month. In August we had showed two films (1) "Visit to London" and (2) "Life of Napolean." Each were three hundred feet long.

LECTURES IN FUTURE—We are arranging some interesting lectures of notable speakers. We are hoping to arrange one lecture every month.

PAPERS (READ)—Our six members are writing on different subjects, which will be useful to the members. They will be read every month.

LITERARY—Last year we have opened a library and the following books have been acquired for it ;—

1. Modern Encyclopædia, by McDonnald.
2. What do you Know, by S. C. Johnson.
3. Enquire Within, published by Herbert Jenkins.
4. Customs of Mankind, by Lilian Eichler.
5. The Story of Chemistry, by Darrow.

We are proposing to hold a General Knowledge Contest tournament for all intermediate classes.

If our funds permit us, we shall be able to offer a substantial scholarship in connection with Provincial Essay Contest.

H. C. BHARGAVA,
Secretary.

PHYSICS STUDENTS' ASSOCIATION

THE Association started this year with the election of the following office-bearers which took place in the General Meeting on Saturday, the 4th August, 1934 :—

<i>President</i> Prof. P. K. Sur, M.Sc.
<i>Vice-President</i> „ A. C. Roy, B.Sc.
<i>Treasurer</i> „ B. P. Srivastava, M.A., B.Sc.
<i>General Secretary</i> Mr. D. R. S. Arora.
<i>Assistant Secretary,</i> „ S. L. Goyal.
<i>Secretary, Photo Club</i> „ G. K. Jha.
<i>Assistant Secretary of P.G.</i> „ R. P. Mathur.
<i>Staff Representative</i> Prof. R. K. Sharma, M.Sc.

CLASS REPRESENTATIVES—Messrs. R. K. Tripathi, G. D. Katari, Mata Badal, D. P. Taori, Jai Narayan Lal and Indra Bahadur Chand.

ACTIVITIES—A trip to Chitrakoot was undertaken by the Association during the Janm-Ashtami holidays. The members went over the picturesque hills of Chitrakoot and did a distance of about 45 miles on foot, visiting Kamtanath, Sphatikshila, Hanumandhara, Ansuiyaji, places which are situated in the stillness of the deep forests. The members enjoyed the trip and had a very pleasant time. Our Photo Club members were particularly active with their cameras.

LECTURES.—The following lectures have been arranged to take place during the first term up to the beginning of Dashera holidays.—

1. On "The New Ideas in Physics," by Dr. D.S. Kothari, M.Sc., Ph.D.
2. On "The Continuity of State," by Dr. S.C. Ghose, D.Sc.
3. On "The Life of Ramanujam," by Dr. B.N. Prasad, M.A., Ph.D.

LOCAL EXCURSION—The Association will very shortly visit the Bamrauli Aerodome which is being fitted up with the most modern equipments for the International Air Race. Arrangements are already in progress.

PHOTOGRAPHIC CLUB—The club arranged an exhibition of pictures by members and the staff taken during the summer. A film on "Acquatic Sports" of the Riverside Club was screened by Prof. I. Hatch of the Agricultural College, during the meeting, which was very greatly appreciated. We hope that this year our student members will give their fullest co-operation and support in keeping the Association most active throughout the session.

D. R. S. ARORA,

*II Year Science,
General Secretary.*

ECONOMICS ASSOCIATION

PROGRAMME FOR THE YEAR

1934-35

- (1) Lectures by both inside and outside speakers.
- (2) Inter-college essay contest open to all the Economic students of the Intermediate Colleges in U. P.
- (3) Prizes will be awarded to those who stand first on the average in I and II year respectively.
- (4) Further extension of the Museum.
- (5) Trip to Calcutta, Raniganj, Jharia and Jamshedpur.
- (6) Trips to villages in the U. P.
- (7) Economics Association Library.

K. C. GOEL,
Secretary.

PHYSICAL EDUCATION

"THE main function of education, perhaps, is to train the human mechanism towards efficiency as an instrument of self-expression with reference to the various responsibilities and opportunities of a life at the time and later. When physical education presents a programme which is psychologically and physiologically sound and therefore pedagogically acceptable it will find itself in organic relationship with education as a whole and with other subjects and departments represented."

(Wood and Cassidy).

Motto—"Games for All"

At last the leisure-time problem is solved. No one has to worry as to what he would do during his leisure hours in the afternoon. He comes to the College playground and joins his fellow students in wholesome recreation. On our playground there are activities for all. According to the traditional division of the games season, it is the football season, but on our playground even those who are of a tender conscience and hesitate to kick a large leather ball with their sacred feet, find joy in playing Teni Koit, with a rubber Teni Koit ring, or badminton with an ash wood bat and a pure white feather shuttlecock. The Hockey enthusiasts enjoy the hot weather hockey. The Volley-ball courts are never idle; Basket-ball is drawing a large number to its court. The muscle builders are seen round the barbell; the acrobats round the gymnastic apparatus. The boxers toss the Medicine ball and skip and spur. The wrestling pit is kept busy in the early morning hours of the day. The river club has enrolled nearly eighty members and the number of rowers is daily increasing. The scouts are busy, learning group and team games and signalling etc. for the annual Scouts Mela. At last the Cricket club has been formed, and net practice is permitted, to the great lovers of the game, who are prepared to buy their own bats and pay a club fee of rupees two per year. A pucca tennis court is being made and regular tennis will start from October. It is a great fun to manage and supervise the activities listed above. But in our fun we never forget that our object is to promote by means of exercise recreation and education the highest physical, mental, moral and social efficiency of boys essential to the development of the best type of individuals.

S. S. GIDEON.

E. C. COLLEGE HARIJAN FUND COMMITTEE

THE Committee consisted of the following :—

Prof. N. B. Mittra, M.A. <i>President.</i>
„ R. N. Mishra, B.A., L.T. <i>Vice-President.</i>
Mr. Deshraj Singh Arora <i>Secretary.</i>
Prof. R. K. Sharma, M.Sc. <i>Treasurer.</i>

MEMBERS :

Govind Ram Gupta	Shyama Charan Kala.
Indra Raj Sharma.	P. C. Katyar.
Arya Bhushan.	D. P. Taori.
P. D. Mukharia	H. K. Kumharia.
G. Solapurkar.	Shrikrishna Das.
Sheodan Singh Chaubhan	J. C. Mathur.
Girija Saran Bansal	Jagdish Prasad Bansal.
Harish Chandra Bhargava.	Sohan Lal Chaddha.

The total collections made by the Committee amounted to—

	Rs. a. p.
Cash Collections	... 183 8 0
Collection through Office	... 147 6 0
Donations by the Staff	... 78 0 0
Collections made by Mr. R. N. Misra	20 7 9
Total	<hr/> 429 5 9
Total presented to Mahatma Gandhi	501 0 0
Amount to be still collected	... 71 10 3

The time for collection was very short indeed and all collection had to be made by members of the committee working almost 10 hours a day. The response from staff and students of the College was most willing and enthusiastic and everybody contributed irrespective of race religion or colour. Yet a large number of students could not be approached. It is however hoped that the remaining amount of Rs. 71-10-3 will soon be raised and those who are approached will pay as handsomely.

Sjts. B. Ishwar Saran, *President*, Allahabad Harijan Committee and Pt. Sunder Lal Ji, *Vice-President*, visited the college on two separate occasions and made a forceful appeal on behalf of the Harijans. The Committee expresses its deep sense of gratitude to Dr. C. H. Rice, the *Principal* and Mr. J. W. Prentice, the College *Treasurer*, for the former's active sympathy for the Harijan cause and the latter's very ready help in collections. To the enthusiastic band of young students who carried the work of collecting doles for Harijans on behalf of the college and whose names do not appear here the committee is indeed highly indebted. It is such silent, devoted workers who shall carry the 'light' through the land till happiness, joy and delight returns to the huts and hovels of millions of our down-trodden brethren—the HARIJANS, Gods' own creatures.

R. K. SHARMA,
Treasurer.

THE WORLD'S OLDEST TREE

The world's oldest tree is believed to be in Yosemite National Park, America. Its age is estimated at more than 3,800 years. Its greatest diameter is over 34 feet.

THE CHEMICAL SOCIETY

ANNUAL MEETING

AS a rule the Chemical Society meetings are lively interesting functions, but this year's event was one of the most successful ones we have ever attended. At about 3 p.m on the 7th of September—an unusually hot day—a furious storm accompanied by ominous thunder invaded the peace of the campus and uprooting a couple of old trees and tearing off several big branches from others rolled away towards the west. On the same day at 5-30 p.m. the lawn in front of the Chemistry building wore a gala appearance. Within two hours of the passing of the storm here was a glorious set-up, with flowers and flags, bunting and electric fittings, tables and seats arranged for a party of several hundreds, a radio-broadcast of choice music filled the atmosphere now cool and pleasant after the storm. Punctual to the dot, the chairman of the evening, Pandit Iqbal Narain Gurtu, Vice-Chancellor of the Allahabad University, arrived and was received by the Director of the Society, Dr. B. B. Malvea. Other guests arrived and soon students and teachers and guests settled down to a very enjoyable social gathering.

The programme of the evening started with a Welcome Speech by the Director of the Society. This was followed by a General Knowledge Contest. Mr. Weir, our popular Deputy Director of Public Instruction acted as the Referee. Every Question and Answer was listened to by about four hundred students and guests with the most intense interest. Occasionally some queer answer from the unsuspecting contestant evoked thunderous laughter from the audience. Here is one—Question: Who lives in the vatican? Answer: The spider. Members of the winning team were given certificates.

The Secretary's and Treasurer's report were both full of interesting details—for instance, here is a Society which is the oldest of its kind in the city with a membership of over 300 and a budget of about Rs. 500, not a pie of which is received from any official source. Within a year this

Society, arranges for seven lectures from eminent scientists, four papers, four inspection trips to nearby chemical factories, a chemical exhibition, four movie-picture shows, and two socials, make important additions to its library and equipment and takes a major share in the publishing of an annual. The spirit of its members is best reflected in their action when they denied themselves a social and sent the money saved to the Bihar relief fund. In the Provincial Essay Contest held under the auspices of this Society its members win laurels year after year.

Mrs. Higginbottom distributed the prizes, which included medals, books, diplomas and award of merits. Elsewhere is given the names of prize-winners of this year. A movie show, demonstrating in a very realistic manner the chemical effects of electricity kept the audience spell bound for another half an hour, after which with the much appreciated speech of the Vice-Chancellor the meeting came to a close. We cannot help but note with admiration how every thing in connection with this meeting went off as it should,—the service was prompt, the behaviour of the students excellent and the management superb.

Elements in a Child's Diet

Essential elements in a child's diet are said to be calcium, iron, and iodine. These are provided as follows: calcium and protein in milk; protein in meat; protein, vitamins, and iron in eggs; and minerals and vitamins in vegetables and fruit.

ENROLMENT STATISTICS

1ST AUG., 1934

	Hindus.	Moslems.	Christians.	Jains.	Sicks.	Nil.	Totals.
II Arts	... 84	66	4	154
II Science	... 124	29	6	4	1	...	164
I Arts	... 90	5	5	1	2	32	151
I Science	... 119	22	8	2	...	2	153
Totals	... 417	168	23	7	3	4	622

HIGH SCHOOLS REPRESENTED

	Mission.	Government.	Other.	Private examination.	Not stated.
I Arts	... 32	56	57	7	2
I Science	... 26	58	76	...	4
Total	... 58	114	133	7	6

DISTRICTS REPRESENTED

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.
Agra	1	1
Aligarh...	1
Allahabad	...	58	55	50
Almora...	2	1
Amroha	1	...
Azamgarh	...	6	6	10
Badaun	3
Balaghpat	1
Ballia	...	12	5	1
Balrampur	1	...
Banda	...	4	2	3
Bardawan	1
Bareilly	2	1
Barnagar	1
Basti	...	4	2	2
Benares	...	3	3	4

ENROLMENT STATISTICS, 1ST AUG., 1934

37

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.
Bihar	1	...
Bijnor	3	1
Bina	...	1
Bilaspur	1
Brindaban
Bulandshahr	...	2	1	1
Burhar	1
Calcutta	1
Cawnpore	...	3	3	2
Dacca	1	...
Damoh	1
Datia	1
Dehra Dun	2	...
Dewas	1
Dhamtari	1
Drug	...	1
Etah	1
Etawah	...	1	1	...
Farrukhabad	...	1	1	1
Fatehgarh	...	1	2	...
Fatehpur	4	6
Fyzabad	...	1	3	1
Garhwal	...	1	3	2
Gaya	...	1
Ghazipur	...	5	2	6
Gorakhpur	...	4	2	1
Gwalior	1	...
Hamirpur	1	2
Hardoi	...	1	2	1
Hoshangabad	1
Hyderabad	...	1	1	...
Indore	1	...
Jaunpur	...	7	3	6

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.
Jhansi	...	1	...	1
Jodhpur	1
Jubbulpore	...	1	3	2
Kaimganj	1
Kanauj	...	1	1	...
Katni	1
Kawardha	...	1
Khandwa	...	1
Kheri	1
Khilchipur	1
Lansdowne	1
Lucknow	2	2
Madihan	1	...
Mainpuri	...	1	1	...
Maymyo	1
Meerut	1	1
Mhow	1	...
Mirzapur	...	7	10	4
Mokameh	1
Moradabad	2	...
Mutra	2
Muzaffarnagar	...	1	2	2
Nagod
Naini Tal
Neewan	...	1
Nonahra
Pachmarhi	2
Partabgarh	...	12	3	8
Patna	1
Pilibhit	2	1
Pusa	1
Rae Bareli	...	3	...	1
Raipur	1	...

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.	
Rajnandgaon	1
Rampur	2	1	...
Ranchi	1
Rangoon	...	1
Ranikhet	1	...
Rawalpindi	1	...
Rewa	...	2	3	...	2
Roorkjee	1	...	1
Sagur	1
Saharanpur	1
Samastipur	1	...
Satna	5	...	3
Shahjahanpur	...	2	2	7	1
Singhbhum	1
Sitapur	1	...
Sultanpur	1	...	1
Udaipur	1
Unao	3	1	...
Wardha	1
Not stated	...	1
Total	...	154	164	151	153

FATHER'S OCCUPATION

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.	Totals.
Agriculture	...	15	8	7	41
Banking	...	1	...	3	7
Carpenter	...	1	1
Chemist	1	1
Contractor	...	1	2	1	6
Deceased	...	8	8	6	38
Educator	...	6	11	4	25
Engineer	...	1	4	...	7
Insurance	1	...	1

	I Arts.	I Science.	II Arts.	II Science.	Totals.
Journalism	...	1	...	1	...
Law	...	16	8	11	7
Medicine	...	2	10	1	8
Merchant	...	11	19	14	6
Pastor	...	1	...	2	2
Pensioner	...	2	7	6	7
Police	4	6	6
Post Office	...	3	...	2	...
Printing	1
Railway	...	2	4	3	3
Service	...	50	54	49	55
Surveying	1
Zamindari	...	32	22	33	13
Unemployed	...	1	2	2	5
Total	...	154	164	151	153
					622

INTERMEDIATE EXAMINATION RESULTS, 1934

Number of names sent in	274
Compartmental	3
				Total	277
Number who actually appeared and whose results were announced	...	275			
Number who passed	159
Number who failed	115
Percentage of passes	58
Number who failed in one subject	40
" " " two subjects	45
" " " three subjects	23
" " " four subjects	8
Number failed in English	81 (21 in English only).		
" " Classical Language	...	1			
" " Modern Language	...	4			
" " History	11 (1 in History only).		
" " Economics	16 (1 in Economics only).		
" " Logic	15 (8 in Logic only).		
" " Mathematics	11 (2 in Mathematics only).		
" " Geography	4 (2 in Geography only).		
" " Civics	...	2			
" " Physics	...	23			
" " Chemistry	45 (4 in Chemistry only).		
" " Biology	18 (1 in Biology only).		

चित्रकार

चित्रकार, निज नवल तूलि के संचालक सुकुमार !
तनिक उहर जाओ ! उदास है संसृति का संसार !!
अपनी अमर तूलिका से अंकित करदो अनजान !
व्यथित विद्वत् के नोरस अधरों पर मधुमय मुसकान !!

“प्रदीप”

हिन्दी-विभाग

वर्ष २४

सितम्बर १९३४

संख्या १

गुप्तजी और उनका काव्य

[लेखक—शिवदानसिंह चौहान, द्वितीय वर्ष कला]

‘भगवान भारतवर्ष में गूँजे हमारी भारती’ की रट लगानेवाले हिन्दी के राष्ट्रीय कवि, बाबू मैथिलीशाश्वत गुप्त, की भारती इस समय दिग्नन्त विश्रुत हो रही है। क्यों न हो, जब उन्हें ‘महावीर का प्रसाद’ प्राप्त है! जब उन्होंने राम के चरित्र पर विसुग्ध होकर भक्ति और सौजन्यपूर्वक यह श्रद्धाञ्जलि चढ़ाई किः—

‘राम तुम्हारा चरित स्वयं ही काव्य है,
कोई कवि बन जाय “सहज सम्भाव्य है ॥”

तो देवी सरस्वती ने उनके आत्मोत्सर्ग की चरम भावना पर प्रसीद हो, निज वरद पाणि पसार कर उन्हें कृतकार्य कर दिया।

गुप्तजी खड़ी बोली के महाकवि हैं। उनकी भाषा प्राञ्जल, सुबोध और व्याकरण-सम्मत होती है। तत्सम शब्दों का ही अधिकांश प्रयोग रहता है।

इनकी कविता माधुर्य, प्रसाद और ओजगुण सम्पन्न तथा संगीतमय होती है। निम्न पंक्तियों में माधुर्य और प्रसाद का कैसा सुन्दर सम्मिश्रण है :—

‘डाली भर कर फूल आज क्यों तोड़े हैं इतने सजनी ?
कभी पहनती है तारों की माला मेघावृत रजनी ।
हाय ! करेंगी क्या लेकर वे सुमनरत्न ब्रजबालायें ।
अब क्या फिर वे पहन करेंगी फूलों की मृदुमालायें ?’

तथा

‘धर्मार्थ के भोगी रहे, बस कर्म के योगी रहे,
रोगी रहों तो प्रेमरुपी रोग के रोगी रहो ।’

गुप्तजी की भाषा ही सुन्दर नहीं होती, भाव भी उच्च कोटि के होते हैं। उनके काव्यों में ईर्षा, द्वेष, राग, मद, मरसर के स्वाभाविक संघर्ष का सजीव चित्रण मिलता है ; और श्रद्धा, भक्ति, आत्मोत्सर्ग-भावना एवं सौजन्य की मन्दाकिनी प्रवाहित होती रहती है। उनके भाव सूक्ष्म, आत्मिक तथा प्रशान्त होते हैं। ‘भारत-भारती’ में पाठक गौरव और आत्मगरिमा के कलधीत शिखर पर से वर्तमान पतितावस्था का अवलोकन कर, जब आत्मग्लानि से स्तम्भित हो, नैराश्य के गर्त में गिरता है तो उसे तुरन्त उज्ज्वल भविष्य का आलोक सान्त्वना प्रदान करता है। सचमुच उनकी लेखनी ने ‘जग जाय तेरी नोक से मोये हुए हों भाव जो’ के अनुसार ही जातीयता एवं गान्धोयता के भावों को जगा दिया है।

गुप्तजी के काव्यों में प्रत्येक रस का यथास्थान बड़ा सुन्दर परिपाक हुआ है। वीर, श्रंगार, और शान्त रस में तो उनको यथेष्ट सफलता मिली ही है, पर विशेष कर ‘जयद्रथ-बध’ ‘साकेत’ तथा ‘यशोधरा’ में जो करुण रस का श्रोत पूटा है, वह अविकल है, और है अविच्छिन्न !

धनञ्जय का यह कथन कि—

‘जैसे बने समझा-बुझा कर, धैर्य सब को दीजियो,
कह दीजियो, मेरे लिये मत शोक के ई कीजियो,

अपराध जो मुझसे हुए हों, वे क्षमा करके सभी,
कृपया मुझे तुम याद रखियो, स्वजन जान कभी कभी ।’

किस सहृदय के नेत्रों से दो मोती न छीन लेंगा ? और निराशा का यह चित्र देख कर कि—

‘बीत चुकी है वेला सारी,
आई किन्तु न मेरी बारी ।
कहुँ कुटी की अब तैयारी,
वहीं बैठ पछताऊँ मैं ।

तेरे घर के द्वार बहुत हैं किससे होकर आऊँ मैं ?’

क्या पाठक वृन्द पछताने न लगेंगे ?

सूर के पश्चात् वात्सल्य रस की ओर कवियों ने अत्यध्यान दिया, पर गुप्तजी की 'राहुल-जननी' भला मातृत्व की गौरवानुभूति प्राप्त कर वात्सल्य-सरोवर में निमज्जित हो कर भी यह कहे बिना कैसे रह सकती थी कि—

'किलक अरे, मैं नेक निहारूँ,
इन दाँतों पर मोती बारूँ !'

उनके काव्यों में व्यंग्य का प्रयोग बहुलता से नहीं मिलता। पर जहाँ उसका उदाहरण मिलता है, वहाँ बहुत ही अनूठे रूप में। जब लक्ष्मण ने उर्मिला से कहा—

'क्यों न अब मैं मत्तगज सा झूमलूँ ?'
कर-कमल लाओ तुझारा चूम लूँ ।'

तो कर-कमल बढ़ा कर उर्मिला ने व्यंग पूर्वकैसा भावपूर्ण उत्तर दिया कि—

'मत्त गज बन कर चिवेक न छोड़ना,
कर कमल कह कर न मेरा तोड़ना ।'

युक्ति काम दे गयी और लक्ष्मण लज्जित हो गये। वाचक इस व्यंग की खूबी को परखें और देखें कि गुप्तजी व्यंग लिखने में कितने सिद्धहस्त हैं। गुप्तजी की वर्णनशैली बड़ी सरस और मनोहर होती है। 'जयद्रथ-बघ' और 'साकेत' की बहिरंग रमणीयता बड़ी चमत्कृत एवं मनोरंजक है। यौक्तिक-क्रम भंग नहीं होता और उसमें सजीव साकारता का आभास मिलता है। बनदेवी का 'साकेत' में वर्णन करते हुए वे कहते हैं—

'कहीं सहज तरुत्तले कुसुम-शश्या बनी,
ऊँघ रही है पड़ी जहाँ छाया धनी !
छुस धीरे से किरण लोलदल-पुञ्ज में,
जगा रही है उसे हिला कर कुञ्ज में।
किन्तु वहाँ से उठा चाहती वह नहीं,
कुछ करवट-सी पलट लेटती है वहीं !'

यह है सजीव चित्र ! वर्णन-चमत्कार को सोमा ! इस प्रकार दृष्टि-चित्रण तो इस कवि की काव्य-मुद्रा में स्थान-स्थान पर हीरक की भाँति जड़े हैं।

कथा-वस्तु चुनने में गुप्तजी इतने मौलिक हैं कि जितना शायद ही कोई हो। उन्होंने भारत की पतितावस्था पर आँख बहाये; अभिमन्यु की उत्सर्ग-

भावना पर श्रद्धाञ्जलि अर्पित की; उमिलादेवो को विरह-यातना में इस प्रकार सम्बैद्ना प्रकट कर सान्त्वना दी कि—

‘देदने तू भी भलो बनी।

पाई मैंने आज तुझी में अपनी चाह घनी।’

और प्रोष्ठितपतिका यशोधरा के रुदन में इस प्रकार योग दिया :—

‘अबला जीवन हाय ! तुम्हारी यही कहानी,
आँचल में है दूध, और आँखों में पानी !’

इसी में उनकी कविता की मौलिकता का रहस्य छिपा है। पर वह कभी नहीं भूले कि जीवन का और सदाचार का भी सम्बन्ध है। उनको तो साहित्य के द्वारा मानव-जीवन और उसके व्यापारों की विशद व्यंजना कर गूढ़, गम्भीर, एवं उच्च विचारों में सामंजस्य स्थापित करना था, इसी कारण वह सदाचार की उपेक्षा नहीं कर सकते थे। इसी लक्ष्य-पूर्ति के कारण ही, यद्यपि उमिला पर विरह का अनभ्र बज्रपात हुआ, सिद्धार्थ के महाभिनिष्करण के कारण यशोधरा का जीवनस्थली में नियति चण्डी ने अपना अकाण्ड ताण्डव नाट्यरचा, पर गुस्जी ने सदाचारिता का दामन नहीं छोड़ा, ! फलतः गुस्जो की प्रोष्ठितपतिका देव और बिहारी की प्रोष्ठितपतिका नहीं, हस्तिओध के ‘रस-कलस’ की नायिका नहीं—वह तो एक आदर्श है, मौलिक वस्तु, नवीन रस्मि है। वह पति देव के तप-साधन में योग देने के हेतु अपने के विरहानल में भस्मी-भूत कर डालेगी, पर बाधा खड़ी नहीं करेगी। क्यांकि उसे तो विश्वास है कि—

‘चाहे तुम सम्बन्ध न मानो।

स्वामी ! किन्तु न दूर्देंगे ये, तुम कितना ही तानो।

कितनी पवित्र भावना है यह ! यही है गुस्जी की प्रोष्ठितपतिका की विशेषता।

महाकवि मिलन के अनुसार कविता सरल, एवं भावमयी होनी चाहिये। गुस्जी की कविता सरल होती है, इसे तो सभी स्वीकार करेंगे। यहाँ यह स्मरण रखना चाहिये कि महाकवियों की भाषा क्लिष्ट नहीं होती। गुस्जी में महाकवि होने के गुण विद्यमान हैं। उनके काव्यों में हृदयस्थ सुरम्य भावों की बड़ी मार्मिक व्याख्या रहती है। उनके पात्र एकान्त परमात्मनिष्ठ, तजजन्य अनुकम्पा-विभूषित एवं धीरललित होते हैं। उनके पात्रों (नायक, आदि,) की लोकोकारता भी प्रसिद्ध है।

गुस जी के काव्यों में रहस्य वाद की भी पुर मिलती है, और दार्शनिक विचार भी छिटके रहते हैं, पर वह इतने प्रबल नहीं कि जीवन की

प्रन्थि के सुलभाने में योग दे सकें। इस कविता का दर्शन तो कर्मयोग पर निर्भर है। वे तो कर्मयोग का सहाग लेकर ही आत्मा और परमात्मा में तादात्म्य स्थापित करना चाहते हैं, भेद के अभेद में और अनैक्य के ऐक्य में परिवर्तित करना चाहते हैं। समाज और राजनीति की गुण्ठियाँ सुलझा कर वे अपने दर्शन के कार्यात्मक रूप देना चाहते हैं। उनके हृदय में करुणा है, लोकोत्तर देवना है और है, असीम रुदन! फिर भला उनकी कविता क्यों जीवन-संगिनी न होगी?

गुप्तजी का काव्य-क्षेत्र में बड़ा ऊँचा स्थान है, और जिस प्रकार उनकी कविता का विकास होता गया है, यदि वही कम लगा रहा तो हिन्दी को एक दिन उनकी कृति विद्वत् के सम्मुख रखने में गर्व होगा।

हिन्दी की नवीन काव्य-धारा

[ल०—जगदीशचन्द्र माथुर, द्वितीय वर्ष (कला)]

तुम्हीं हो जीवन के प्रतिबिम्ब,
अमरता के पावन उपहार,
तुम्हीं मैं हैं सत्, चित्, आनन्द,
तुम्हीं हो जग के बेसुध प्यार !

विश्व का व्यापक कल्प—
तुमहारा कल्प शून्य की चाल !

—भगवतीचरण वर्मा

हमारे दरिपूर्ण क्षणों की वाणी, हमारे सर्वोत्तम प्रभावों की सर्वोत्तम प्रदर्शिका कविता-कामिनी के अनन्य प्रशंसक 'कवि' का जो जीवित चित्र श्री भगवतीचरण वर्मा ने उपर्युक्त पत्रियों में अंकित किया है, वह मानो हिन्दी के भावी आदर्श कवि-समाज का कल्पनात्मक चित्रण है। इसमें जो यत्रतत्र

सौन्दर्य-वर्जनार्थ कांचखण्ड खीचत हैं, उनमें कुछ कुछ वर्तमान का प्रतिबिम्ब भी दीख पड़ता है। यह आमास मात्र है, कंबल क्षणिक झालक है। हमारे आधुनिक कविजगत का भविष्य निःसन्देह सुन्दर है। हम जिस आदर्श की ओर बाँह पसाटे बढ़े चल जा रहे हैं, सो वृथा नहीं। इस कसक में भावी सुख का आहवान है, इस पीड़ा में उज्ज्वल भविष्य का हर्ष !

जिन सज्जनों ने अंग्रेजी के Romanticism के काव्य-काल का अस्ययन किया है, उनके लिये हिन्दी-कविता के इस नवीन युग की परस्पर करना कुछ कठिन नहीं है। अभी कुछ मास हुए, हिन्दी की सुप्रसिद्ध कवियित्री, श्रीमती महादेवी वर्मा, ने इस विषय पर विचार प्रकट करते हुए कहा था, 'आधुनिक काव्य में बाह्य रूप ही नहीं वरन् भाव और विषय की दृष्टि से भी परिवर्तन हो चुका है। वास्तव में यह हिन्दी-काव्य का Romanticism है।' अंग्रेजी का Romanticism क्या था ? वर्याक्तक भावुकता, तन्मय विचारशीलता और कल्पनात्मक उद्देशों की सौन्दर्यमयी अभिव्यक्ति ! उसमें परम्परागत Couplet छंद के स्थान पर स्वच्छत्व छन्दों और गीतों में भावाभव्यज्ञना थी। उसमें शास्त्रिक वर्णनों, कृत्रिम विषयों आर रूपकों का स्थान अनिवार्यचनीय-आकुलता, अन्तर के उल्लास, भावनाओं के तारण्य और रहस्यपूर्ण संगीत की आवश्यमयी झंकार ने ले लिया था। वह झंकार हृत्तन्त्री की झंकार थी, मास्तक के मारू की नहीं। काव्य पर कल्पना का वह राज्य कितना अनुपम, कितना सुन्दर था। आज जो हिन्दी-काव्य-कानन में यह नव-वसंत छा रहा है, उसको मादकता और उसकी 'निखरी तरुनाई' अंग्रेजों के मनोमोहक Spring काल की शोभा के अनुरूप ही है। इस हरे-भरे वसंत से पूर्व हमारे काव्यों-पवन के वृक्ष-वल्लुपा पतझड़ में—रुद्धिवाद के पतझड़ में—निर्जीव, निष्प्राण, हो गये थे। बार-बार उसों ध्वनि के नोरस गुञ्जन से स्वाम की वंशी बदनाम हो गई थी; अब उसमें नवीन राग, नवीन स्वर का उल्लासपूर्ण संचार हुआ। उन छिद्रों पर धिरकनं वाली अङ्गुलियाँ एक अहृष्ट खिलाड़ी की अङ्गुलियाँ हैं, जो अपने नूतन स्वरूप में हमें नचा रहा है। विचारधारा बिलकुल नूतन मार्ग पर वह निकली है। हमारे चिन्तन में कृत्रिमता नहीं है, हमारे विचारों में सँकरेपन का अभाव है। हमारे आवेग अन्तस्थल के गुहातम कोर पर मुद्रित सत्यं शिवं सुन्दरं के सच्चे प्रतिबिम्ब हैं। क्या आश्र्य है, जो प्राचीन रूढ़वाद की जया-जीर्ण वृद्धा इस चमकते मुकुर में अपना झुर्रियों-भरा आनन देखने में मुकरती है और झौंप उतारने के लिये दर्पण का विकृत बताती है।

'कस्यै देवाय' के उत्तर में आजकल का कवि-कहता है—'विश्व के लिए।' विश्व की अनंतता में अपनेपन के निमिज्जित कर देना, यही उसका उत्कृष्ट त्याग है, इसी में उसकी तृप्ति है। वह देश-जाति के बन्धनों से मुक्त है। जो उसे सुन्दर लगता है, जिस फूल के रस का माधुर्य उसे भाता है, उसे, चाहे वह

चमेली हो या पेन्जी, बेला हो या डेफ़ोडिल, गुलसनोधर हो या स्वीट-पी, वो एक मतवाले मधुप की भाँति ग्रहण करने में, उससे अपने कोष को भरने में, वह हिचकता नहीं है। तभी तो आप आधुनिक हिन्दी के गीत-काव्य पर अंग्रेजी की Lyrical Poetry की पूर्णरूपेण छाप पायेंगे। आपको यहाँ शेली [Shelley] की उर्मगें मिलेंगी, कीट्स [Keats] का आवेग मिलेगा, बायरन [Byron] का स्पन्दन दीख पड़ेगा। हिन्दी के वर्तमान काव्य की यह तीसरी विशेषता है^५ यहाँ एक प्रश्न और उठता है। जब हम इस काल को अंग्रेजी के Romantic Revival के तुल्य बताते हैं, तो स्वभावतः यह मिथ्रता उपस्थित होती है। Romantic Revival के कवियों का यह प्रमुख उद्देश्य रहा है कि कल्पनात्मक सुन्दर आवेगों की सरलतम भाषा में अभिव्यञ्जना की जाय। हिन्दी में तो ऐसा नहीं हो रहा है। संस्कृत शब्दों का निरन्तर बाहुद्य रहता है। इसके उत्तर में इतना कहना काफ़ा होगा कि खड़ी बोली अपने 'खड़े' स्वरूप में मधुर (?) नहीं रहती। उसमें माधुर्य का सञ्चार करने के लिये तत्सम शब्दों का समावेश अनिवार्य (?) हो जाता है। ब्रज-भाषा का माधुर्य, उसके एकप्रान्तीय होने के कारण, फीका पड़ गया। अतः एक मात्र मार्ग वही रह जाता है, जिसका आज कल अनुसरण किया जा रहा है।

एक प्रधान विशेषता, जो वर्तमान काव्य के प्रति हमारी श्रद्धा का उत्पादन करती है, उसमें वस्तु-जगत का अभाव है। प्राचीन कविवृत्त, जहाँ तक विचारों का सम्बन्ध है, कविता के तोषक के ऊपर गिलास के नवीन रख देते थे, पर गूदड़ वही पुराना, सड़ा गला रहता था। उनके काव्य में, आत्मा पर, अन्तरंग पर-इतना ध्यान न दिया जाता था, जितना बहिरंग पर। वही पुराने विचारों की हेरा-फेरी होती रहती थी, पुनरावृत्ति से वे धिंस जाते थे। यदि कुछ नवीनता रहती थी, तो शैली की, शब्दों की, अलंकारों की। वे शब्द-सौन्दर्य के दिन थे, जिनमें कुछ महाकाव्यकारों को छोड़ कर, कबीर, आदि, रहस्यवादियों के ऊतिरिक्त, और किसी ने भी (?) भाव-सौन्दर्य पर विचार न किया। अब दूसरी बात है। आधुनिक हिन्दी-कवि अपने काव्य में विचारात्मक तत्त्व की प्रचुरता रखता है। वर्णनात्मक काव्य हेय समझे जाते हैं। मानसिक और आव्यात्मक विकास का हमारी कविता में प्राधान्य है। चाहे लोग मानें, चाहे न मानें, परन्तु सत्य तो यह है कि अध्यात्म, भाव और भाषा का ऐसा सरस सामञ्जस्य बहुत कम हो पाया है। यदि यह कथन व्योवृद्ध सज्जनों को अपमानजनक लगे तो

हम इसे दूसरों तरह कह सकते हैं कि वर्तमान काव्य ने 'मनुष्य' का बाह्यसौन्दर्य से हटा कर उसे प्रकृति के साथ अपने अविच्छिन्न सम्बन्ध की स्थृति दिलाई है।'

मानसिक तत्वों का जैसा शुक्रम विश्लेषण आधुनिक कविताओं में किया जाता है, वैसा कभी नहीं किया गया। शृंगार के वर्णनों का स्थान प्रेम की गम्भीर अनन्त अनुभूति ने ले लिया है। इस प्रेम के उच्छ्वासों में अस्वाभाविकता नहीं है, यहाँ के वियोगों का 'कायल निगोड़ी' 'बैरिन न रई है।'

यहाँ का कवि कहता है—

'कभी तो अब तक पावन प्रेम,
नहीं कहलाया पापाचार,
दुई मुझको ही मदिरा आज,
हाय, क्या गंगा जल की धार।'

प्रेम, बलिदान, विषाद आदि सभी उत्कृष्ट भावनायें गाम्भीर्य के साँचे में ढल ढल कर निकलती हैं। इनको पढ़ कर हमारे तामसी विचारों का दमन होता है, हमारी सांख्यिक भावनायें आलोड़ित होती हैं। कविता का यह स्वरूप दिव्य है; यह हमें ऊपर को; सत्य और सुन्दर के उच्च गगन में उठाता है। कला इस काव्य की आत्मा में अकृत्रिम रूप से प्रस्फुटित होती है। आदर्श और शिक्षा के ध्येय से न लिखी जाने पर भी इनमें स्वभावतः आदर्श सन्निहित रहता है। यही इस उत्कृष्ट कला की अकृत्रिमता है, कारण कि कला यद्यपि कृत्रिम होती है, तथापि काव्य-कला का यह नूतन रूप भावाभिव्यञ्जना मात्र में कृत्रिम है, आत्मा में नहीं। यह उत्तराति का चिह्न है।

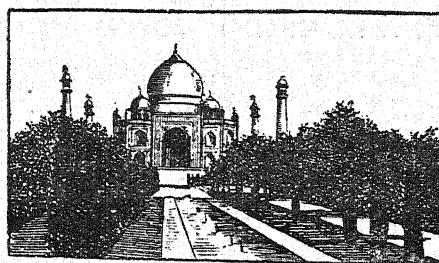
आधुनिक हिन्दी कविता में करुणा की निर्दर्शिणी का अनवरत प्रवाह ऐसा ही अज्ञेय है, जैसा कि Merchant of Venice में Antonio का यह प्रश्न वाक्य कि 'In soothe I know not why I am so sad.' 'प्रसाद' जी के 'इस करुणा-कलित हृदय में क्यों विकल रागिनी बजती', इस प्रश्न का कौन समुचित उत्तर दे पाया है? यह विषाद, यह करुणा, यह वैदना कौन समझ पाया है? पर इतना तो हम भी कह सकते हैं कि आज जब देश चिरदिनदिता की विभीषिका से आकान्त हो रहा है, और केवल 'आह' ही जीवन का दुःखमय गान रह गया है, तब कुचले हुए कवि-हृदय की हूँक कहाँ तक रुक सकती है। यह दूसरी बात है कि यह हूँक व्यक्तिगत व्यथा को व्यक्त करे या सामूहिक उत्पणीड़न को प्रदर्शित करे। इस वैदना में प्रभावान्वित करने की अमित शक्ति विद्यमान है। एक बात यहाँ पर विचारणीय है। वर्तमान काव्य-धारा को 'रहस्यवाद' का अनुपयुक्त और अनावश्यक नाम देना अप्रामाणिक है, इसकी यहाँ सिद्धि हो

जाती है। आधुनिक वेदना की उत्पत्ति का कारण, मुख्यतः, भौतिक अभाव है, चाहे वह व्यक्तिगत हो, चाहे सामूहिक। आध्यात्मिक अभाव उसका फल है। इस रहस्यमयी वेदना का बाहुल्य इसी कारण से है। कवि त्रुपि के लिये, प्रकृति के भिन्न-भिन्न रूपों में एकता को खोजता फिरता है। यही खोज। उसके काव्य के रूप में प्रकटीभूत होती है। परन्तु यह सच्चा रहस्यवाद [Mysticism] नहीं है। भारत के सच्चे रहस्यवादियों—कबीर, जायसी और मीरा—की वेदना मूल रूप से आध्यात्मिक अभाव का परिणाम है। उस विकलता में एक अनिर्धचनीय आनन्द होता था, उसमें बाहा सुख या दुःख से कोई अन्तर न हो पाता था। निस्तन्देह वह अतृप्त अरमान, रहस्यमय होता था; आज तक उस रहस्य का उद्घाटन नहीं हो पाया, न हो सकने की आशा ही है। बस, यही आधुनिक हिन्दौ कवियों और रहस्यवादियों में अन्तर है। आधुनिक कवि अपने प्रकृति-पर्यवेक्षण से प्रभावित कल्पना-जगत् का ज्यों का त्यों व्योरेवार विवरण दे डालता है; परन्तु रहस्यवादी सदा अपने आध्यात्मिक अभाव का अनुभव करते हुए अपनी कल्पनात्मक दुनिया की खोज करता है, उस अन्वेषण में वह अपनेपन को भूल जाता है, आखिर वह कह ही उठता है—

“हरि मोरा पीय, मैं रामकी बुरिया।”

“रामदेव संग भाँवरिलैहूँ, धनिधनि भाग हमार।”

यही सच्चा रहस्यवाद है! गुरुता में लघुता का निमञ्जन, निस्सीम में सीमित का निलय, ब्रह्म में जीव का आत्म-विसर्जन! अर्द्धा हमारे हिन्दौ-कवियों में इतनी आत्मविस्मृति कहाँ से आई! अभी तो ‘दिल्ही दुरस्त’। अतः रहस्यवाद का नाम लेकर इस वेचारी शिशु-लितिका का गला धोटना उसके प्रति सरासर अन्याय करना है। इसे तो वही गीत-काव्य-काल [Period of Lyrical Poetry] कहनेदिया जाय तो ठीक है।

॥ रहस्यवादी कवीर ॥

[लेखकः—देवोशङ्कर बाजपेयी, द्वितीय वर्ष कला]

आधुनिक कालीन कितने ही समालोचकगण हिन्दी-क्षेत्र में कवीर का स्थान-निरूपण करने की चेष्टा करते हैं, पर उनमें से अधिकाँश इस कार्य में असफल हुए हैं। यदि वह रक्षा इन लोगों के लिये अगम्य था, तो केही आश्चर्य नहीं। उसने साहित्य लिये नहीं गाया, उसका ध्येय तो जनता का अनन्त शक्ति का सन्देश सुनाना था; उसने कवि की भावना से कविता नहीं की, वह तो सांसारिक भेद भावों को मिटा कर एकता का प्रतिपादन करने में तप्तर था; उसने चित्रकार को हैसियत से चित्र नहीं खींचा, वह माया को सारहीन चित्रित कर आत्मा तथा परमात्मा को मिलाने में संलग्न था। उसकी यही धून थी कि वह आत्मा को उच्चासन तक उठा सके, जहाँ वह यही सोच सके कि—

“ हम न मरै मरि है संसारा, हमकूँ मिला जियावन हारा । ”

रहस्यवादी कवीर का ऐसा ही सन्देश था ! ऐसे ही भावों से प्रेरित होकर, उसमें उन्मत होकर उसे स्वयं अपनी ही सुधि न रही, साधारण से साधारण भावना में उसने अनन्त शक्ति की अनुभूति की, जैसे—

“ लोका जानि न भूलो भाई ।

खालिक खलक खलक में खालिक, सब घट रह्यो समाई । ”

कवीर के रहस्यवाद को हम हिन्दुओं के 'द्वैतनाद' तथा मुसलमानों के 'सूफ़ी मत' से उत्पन्न कह सकते हैं। द्वैतवादी के लिये आत्मा तथा परमात्मा एक ही है, केवल माया की जाल में पड़ कर मनुष्य अपने को ईश्वर से भिन्न देखता है। सूफ़ी मत में प्रेम की मादकता ही प्रधान है। इसी कारण सूफ़ी मतावलम्बी ईश्वर को पति-रूप में देखता है। 'सच्चे रहस्यवादी' कवीर की आत्मा सदैव प्रिय-मिलन के लिये छटपटाती रही। विरहिणी पति की राह देखती है, उसकी पूर्व बातें सोचती है, गुण-वर्णन करती है और कभी निराश होकर करुण कन्दन करती है। कवीर की आत्मा ऐसी विरहिणी से कदापि कम नहीं।

जैसे—

‘ नैना नीझर लाइया, रहट बसै निस-जाम,
पपिहा ज्यों पिड पिड करै, कब रे मिलहुगे राम ।’

इस प्रकार कबीर वे सांसारिक सुखों का ध्यान न रहा । वह तो प्रेम-वारुणी में मन्त्र थे—

‘ तेरी सूरत से नहीं अच्छी किसी की सूरत ।
हम जहाँ में तेरी तसबीर लिये फिरते हैं ॥ १ ॥

यही दशा कबीर की थी । वह तो मस्त होकर गाया करते थे—

‘ जोग जुगुत से रंग-महल में, पिय पाये अनमोल रे ।
कह कबीर आनन्द भयो है, बाजत अनहद ढोल रे ।’

यह तो हुआ वह अनंत सन्देश जिसे सुना कर कबीर ने जनता के निर्दिष्ट पथ की ओर अग्रसर किया । पर साथ ही साथ माया-जाल से बचने की चेतना देना आवश्यक था, क्योंकि एक सच्चे रहस्यवादी के लिये माया ही आत्मा की सब से बड़ी वैरिणी है । जीव तथा ईश्वर के बीच में माया का आवरण कितना सारहीन है, इसे कबोर ने अत्युत्तम शब्दों में कहा है । आत्मा उस अनन्त शरीर का एक भाग है पर मनुज-ब्रह्म के बीच में माया विकार उत्पन्न कर देती है । किन्तु कबीर ऐसे ज्ञानी के लिए माया के फँदे में फँस जाना असम्भव था । वे तो इस सिद्धान्त के अनुयायी थे कि—

‘ जल में कुम्भ कुम्भ में जल है, बाहिर भीतर पानी,
फूटा कुम्भ जल जलहिं समाना, यदु तथ कहो गियानी ।’

ऐसा ही था कबोर का सच्चा रहस्यवाद !

सभी रहस्यवादियों ने अनन्त यात्रा-पथ में पदारोपण करने के प्रथम गुह की आवश्यकता समझी है । अनन्त-प्राप्ति-चेष्टा के पूर्व आवश्यकता है गुरु की, जो ज्ञान-चक्षु खोल सके तथा अपने शिष्य में इतना तेज भर दे कि जीवन की कठिनाइयाँ तृणवत् हो जायें । यही कारण है कि कबीर ने एक सच्चे रहस्यवादी की तरह गुरु की प्रशंसा मुक्कण्ठ से की है । ‘गुरु गोविन्द दोनों खड़े’ होने पर उन्होंने गुरु ही को प्रथम स्थान दिया क्योंकि गोविन्द-प्राप्ति के लिये गुरु प्रथम सेपान है—

“ करों सत्संग गुरुदेव के चरण गहि, जासु के दरस से भरम भागै ।

सील और साँच सन्तोष आवै दया, काल की चोट फिर नाहिं लागै ॥”

साथ ही साथ कबीर लोगों का सावधान करते रहे कि शुरु समझ बूझकर कर करना चाहिये नहीं तो निस्तार नहीं । केवल इसी नाते कि गुरु करना चाहिये, यदि गुरु किया जाय तथा उसकी योग्यता पर ध्यान न दिया जाय, तो बड़ा अनर्थ होता है—

‘जा का गुह भी अंधला, चेला खग निरन्ध,
अंधे अंधा टेलिया, दून्यू कृप पड़त ।’

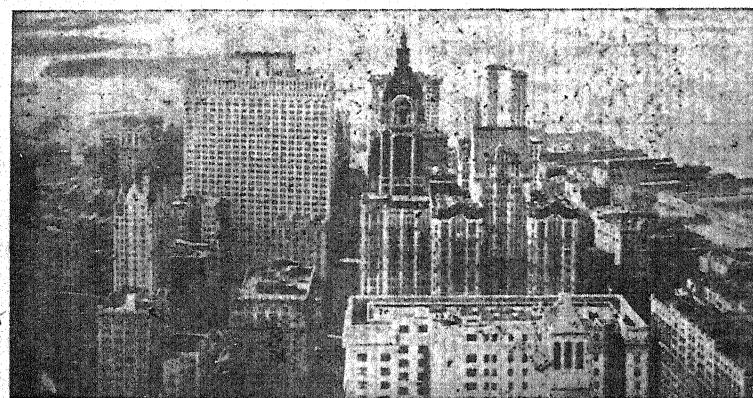
सारांश यह कि कबीर ने अपनी ‘रमैनी’, ‘साखी,’ तथा ‘रेखतों’ में ऐसे विशद भावों की अभिव्यक्ति की है जो उनके रहस्यवादी होने के साक्षी-रूप हैं। हिन्दी के आकाश में वह धू-वतारे की तरह अचल हैं, यह कहना अत्युक्ति से पूर्ण नहीं।

क्यों कहती दुनियाँ नादान ?

क्यों न अमर पथपर मिटजाऊँ ?
नभ से कुछ प्रसून चुन लाऊँ,
उनका सुन्दर हार बनाऊँ !
छोड़ दिया है जब सागर में
यह लघु जीवन-यात्र !

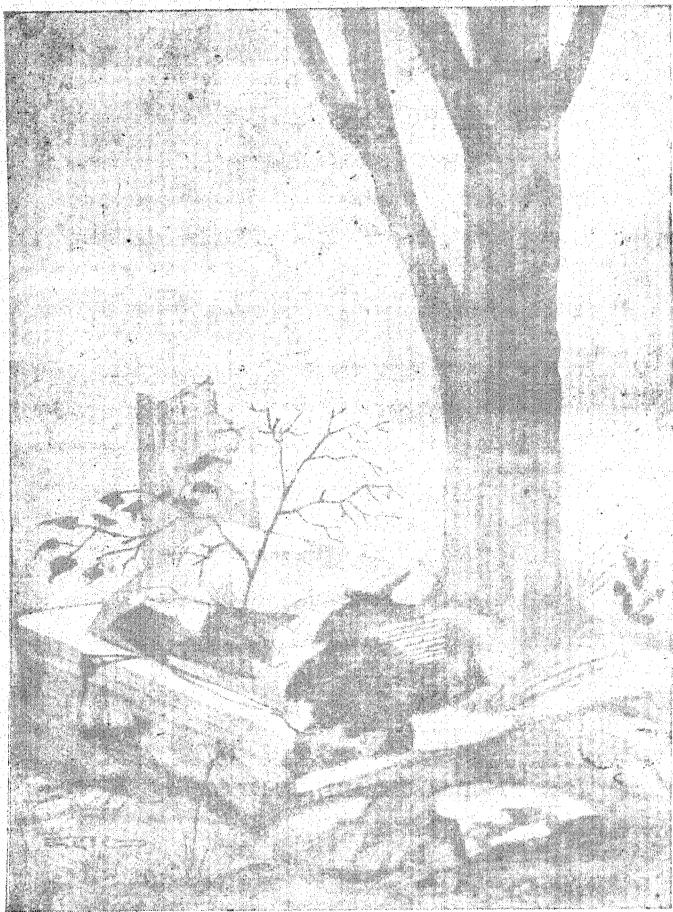
अब न बाहिये यह मधुराला !
साक्षी अब न बढ़ाओ प्याला !
बहुत पी चुका हूँ अब हाला !
मिटा चुका हूँ अनजाने ही
ये असंख्य अरमान !

राजव्लृभ ओङ्का, प्रथम वर्ष कला

एक पाद्धत्य नगर का दृश्य

भग्न समाधि

इस समाधि में छिपा हुआ है जग के वैभव का अवसान !
इस समाधि में दवे पड़े हैं किन्तु दर्द भरे अरमान !!
मानव ! इसका तुच्छ समझकर कभी न तुम करना उपहास !
इसके कण कण में अंकित है युग-युगान्तरों का इतिहास !!

“ प्रदीप ”

भग्न समाधि

इन विद्वरी ईर्टों में किसकी अन्तर्दर्था निहित है ?
 किसका यह कंकाल हाथ ! ढंगों में अन्तर्हित है ?
 इस समाधि में छिपी दुर्दृष्टि है तेरो अन्तिम झाँकी !
 मानव ! तेरे ऐश्वर्यों का अन्त यहाँ अभिहित है !!

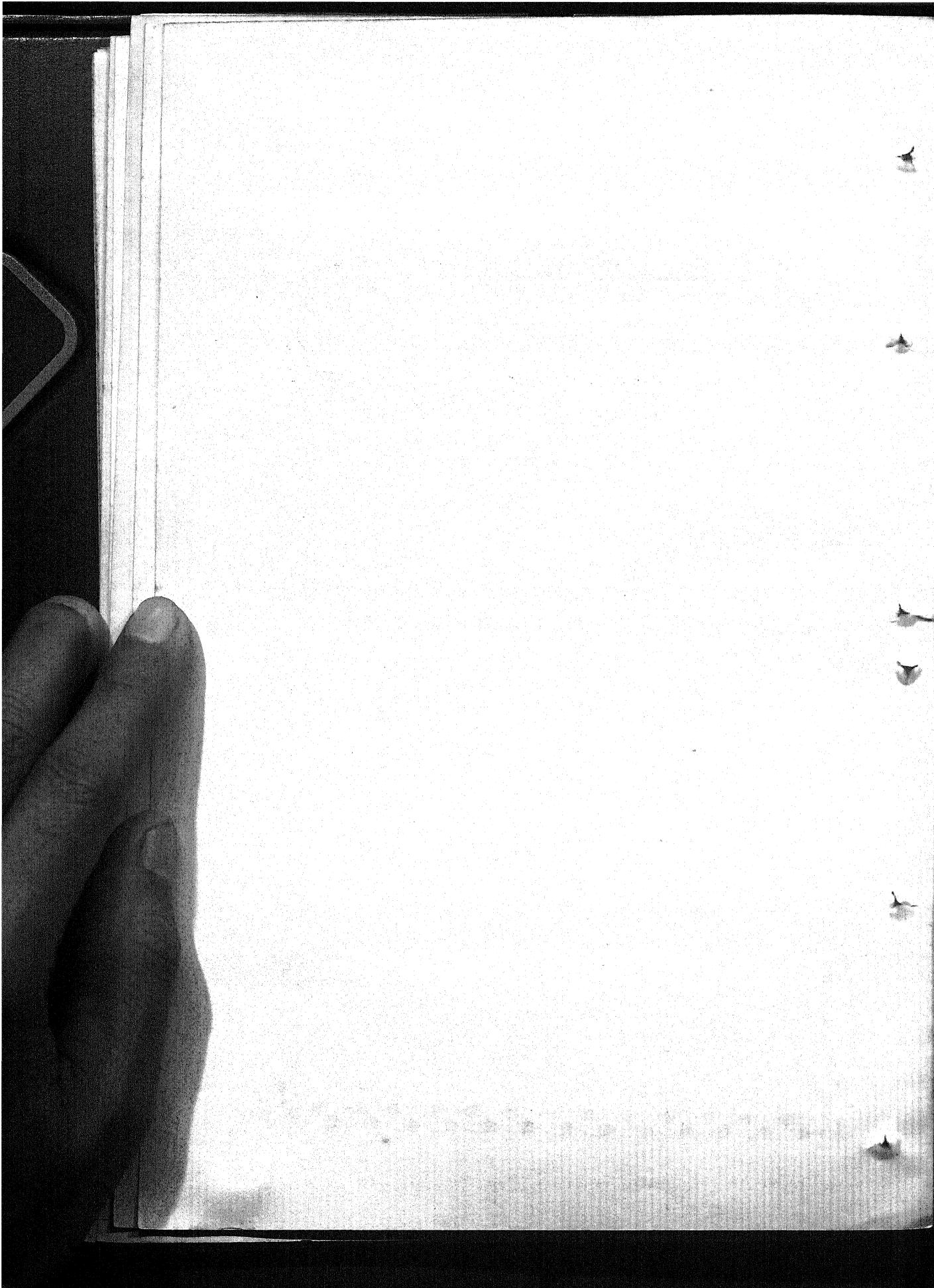
* * * * *

उफ ! मत पूछो, इसमें अंकित किसकी करण कहानी ?
 अपना उपसंहार देखले, दे उनिया दीवानी !
 अस्थिर यौवन-मद में इतनी मत कूलो इतराओ !
 दो दिन के सपरो में पगली ! करो न यो जावानी !!

* * * * *

गिलकर भोले कुसुम न कूलो ! तुम को है मुरझाना !
 "सृष्टि-सृजन में प्रलय निहित है" — सुनो नियति का गाना !
 धनवानो ! निर्धनो ! कहो मत अपना और बिराना !
 रजकण का पुतला है यह तो अछिल विश्व दीवाना !!

रामचन्द्र द्विदेवी "प्रदीप"

सैनिक

लेखक—रामधारीसिंह

प्रथम वर्ष, कला

[१]

हासमर छिड़ चुका था। पंचानवे नम्बर की राजपूत रेजिमेण्ट तुर्कों को परास्त करने के लिये पहाड़ियों पर ठहरी थी। तुर्क लोग पीछा करने पर तो छिप जाते थे, किन्तु मौका पाकर कभी कभी आश्रमण कर देते थे। आज बगल की पहाड़ी पर दोपहर के समय उनका हमला हुआ था किन्तु कुछ देर बाद वे भगा दिये गये।

सैनिक पहाड़ी पर अपने शिविरों में आराम कर रहे थे। इतने में सूबेदार रणजीतसिंह कर्नल साहब के डेरे से निकले। उनका चेहरा उदास था और मन चिन्ता में मग्न ! वे सोचते जाते थे—“किसको भेजूँ ? चारों ओर शत्रु छिपे हैं; रास्ता भी अनजान है ! इसके अलावा आज समाचार लाना भी जरूरी है। बीहड़ पहाड़ी रास्ता और शाम का बक्त !”

इस प्रकार सोचते २ सूबेदार रामसिंह के शिविर के पास जा पहुँचे। वे रामसिंह के शिविर में घुस गये और एक चारपाई पर बैठ गये। सूबेदार रणजीतसिंह और रामसिंह बड़े घनिष्ठ मित्र थे। अपने प्रिय मित्र का छिद्र-मुख देख कर रामसिंह का माथा ठनका। वह फौरन पूछने लगा—

“भाई रणजीत, आज तुम इतने उदास क्यों दिखलाई पड़ते हो ?”

“रामसिंह, सचमुच मैं बड़ी उलझन में पड़ा हूँ। कर्नल साहब ने मुझे अभी बुलाया था। मैं वहीं से आ रहा हूँ। उन्होंने एक सैनिक को बगल की पहाड़ी पर भेज कर समाचार मँगवाने की आज्ञा दी है।”

“तो इसमें कौन सी बड़ी बात है, किसी को आज्ञा दे दो”—रामसिंह ने हँसते हुए कहा।

“पर किसी को आशा देना भी तो उसको मृत्यु के मुख में झोकना है !”

“ तो आखिर सोचा क्या है ? ”

“ मेरा तो यही विचार है कि सैनिकों को एकत्र करके उनके सामने यह प्रस्ताव रख दूँ । ”

कुछ देर तक मौन रहने के बाद रणजोतसिंह उठे और अपने शिविर को आरं चल दिये ।

[२]

आशा भर की देर थी । सभी सैनिक एकत्र हो गये । उनके सामने प्रस्ताव रखा गया । सूबेदार साहब का आशा थी कि कोई जाने के लिये अवधय ही न यार हो जायगा । किन्तु पाँच मिनटों तक बिलकुल सज्जाटा-सा छा गया । सिपाही एक दूसरे का मुख ताकने लगे । अब तो सूबेदारसां बड़े चिन्तित हुए । इसी बीच एक सैनिक छुड़ा हुआ । उसके मुख पर हर्ष का रेखायঁ कीड़ा कर रहीं थीं । वह बीरता पूर्वक बोल उठा—“सूबेदार साहब ! मैं वहाँ जाने के लिये तयार हूँ । ”

सूबेदार को थ्रद्धा-समन्वित आँखें सैनिक की ओर अड़ गईं । उनका सिर गर्व से उठ गया, यद्यपि भावी विषद की कल्पना के चिन्ह उनके गालों पर साफ झलक रहे थे ।

[३]

सन्त्या का समय था । आकाश अरुणिमा-रंजित हो रहा था । चारों ओर शान्ति थी । हाँ, कभी कभी जंगलों जानवरों का कळन इस नीरवता को भंग कर देता था । ऐसी बेला में एक नवयुवक पहाड़ी से उतर रहा था । उसका ललाट ऊँचा और शरोर सुडौल था । उसकी पोशाक उसके सैनिक होने की सूचना देती थी । मार्ग पहाड़ी होने से भयानक था हो, कँटीली झाड़ियाँ उसको और भी कष्टकर बना रही थीं । पर सैनिक बहुत प्रसन्नचित्त दिखाई पड़ता था । उसका हृदय कर्तव्य-पालन से फूला नहीं समा रहा था ।

जिस मार्ग से सैनिक आ रहा था, उसपर एक कन्दरा पड़ती थी । ज्योही सैनिक आसपास की झाड़ियों का पार करता हुआ उस कन्दरा के निकट से गुजरने लगा, त्योही पीछे से किसी ने उसको जांस से कमर एकड़ ली । सैनिक बीर था उसने झट अपने को उस अजनबी से छुड़ा लिया । वह अजनबी तुर्क था । इसी बीच उसका एक दूसरा साथी भी कन्दरा से निकल आया । लड़ाई शुरू हो गई । बीर सैनिक ने बड़ी फूर्ती से खंजर के एक ही बार से एक का काम तमाम किया और दूसरे को ज़मीन पर दे पटका । लेकिन इतने मैं दुर्भाग्य से एक तीसरा तुर्क भी कन्दरा से निकल आया और उसने पीछे से आकर खंजर से

सैनिक पर बार किया। हुरा सैनिक की पीठ में गुस गया और वह तत्काल ज़मीन पर गिर पड़ा। उसी क्षण बन्दूक छूटने का शब्द सुनाई पड़ा और तुर्क भूमि पर लोट गया !

* * * * *

बन्दूक का शब्द सुनकर राजपूत रेजिमेण्ट में खलबली मच गई। चिगुल बजा और सभी सैनिक अस्थशास्त्र से सुसज्जित हो गये। उन लोगों का यही विचार था कि शत्रुगण छिप कर बन्दूक दाग रहे हैं। किन्तु वहाँ सूबेदार रणजीत सिंह का पता न था। कुछ देर पश्चात् वे पहाड़ी के एक सिरे से उतरते हुए दिखाई पड़े। वे घबड़ाये हुए रेजिमेण्ट की ओर बढ़े चले आ रहे थे।

धायल सैनिक सूबेदार साहब के डेरे में सुलाया गया। वह पूर्णतः मूर्छित था। सूबेदार साहब पास ही की पक्कुर्सी पर बैठ कर निनिमेष दृष्टि से उसकी ओर देख रहे थे। उनके हृदय में विषाद की भावनाएँ उठ रही थीं; अन्तस्तल व्यथित था। सामने बैदना का विशाल संसार तांडव कर रहा था।

कुछ देर बाद शेरसिंह ने कराहना शुरू किया। कष्ट बढ़ता ही गया। सूबेदार साहब उसके और निकट चले आये। कुछ क्षण के बाद ही मरणासन्न सैनिक की आँखें खुली। सूबेदार की ओर देख कर मरणासन्न शेरसिंह बोला—“सूबेदार साठ, मेरो मृत्यु से आप किसी प्रकार का रंज मत करना। मैंने अपने कर्तव्य का पालन किया है इस लिए अब मरने से ज़रा सा भी भय नहीं है………

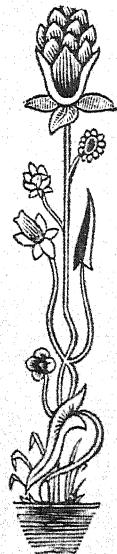
शेरसिंह कुछ और भी कहना चाहता था, पर उसकी जबान लड़खड़ाने लगी; उसका दम भर आया। धाव की गहराई के कारण पीड़ा असह्य हो उठी। वह मूर्छित हो गया। कुछ ही मिनट बाद वीर शेरसिंह के प्राण पखेल उड़ गये। सूबेदार रणजीतसिंह की आँखों से टप् टप् आँसू वह रहे थे !

सन् १९१९ के नवम्बर मास का एक दिन था। प्रातःकाल की वेला थी। एक वृद्ध मनुष्य जो देखने में कोई बड़ा तेजस्वी पुरुष प्रतीत होता था, तुर्किस्तान की एक पहाड़ी पर चढ़ा चला जा रहा था। जाते जाते वह एक समाधि-मंदिर के पास रुक गया। वह बड़े आहिस्ता आहिस्ता के उसके चूतरे पर चढ़ा। उसकी आँखे छलछलाई हुई थीं। वृद्ध का सिर समाधिकी प्रस्तर-प्रतिमा के सामने झुक गया। अविरल अशु-धारा से उसके कपड़े गीले हो गये थे।

यह सूबेदार रणजीत सिंह थे, जिन्होंने वीर सैनिक शेरसिंह की स्मृति में यह समाधि-मंदिर बनाया था !

काव्य-कौमुदी-कुंज

शिल मिल जीवन के बन में
विखरा है मादक यौवन !
उस द्रुत-जीवन धारा में
सुख में है कितना कम्पन !
मेरा उन्माद बना है
जोवन-वन मृदुल समीरण !
उफ ! अन्तस्तल में पाया
पीड़ा ... पीड़ा का क्रन्दन !!

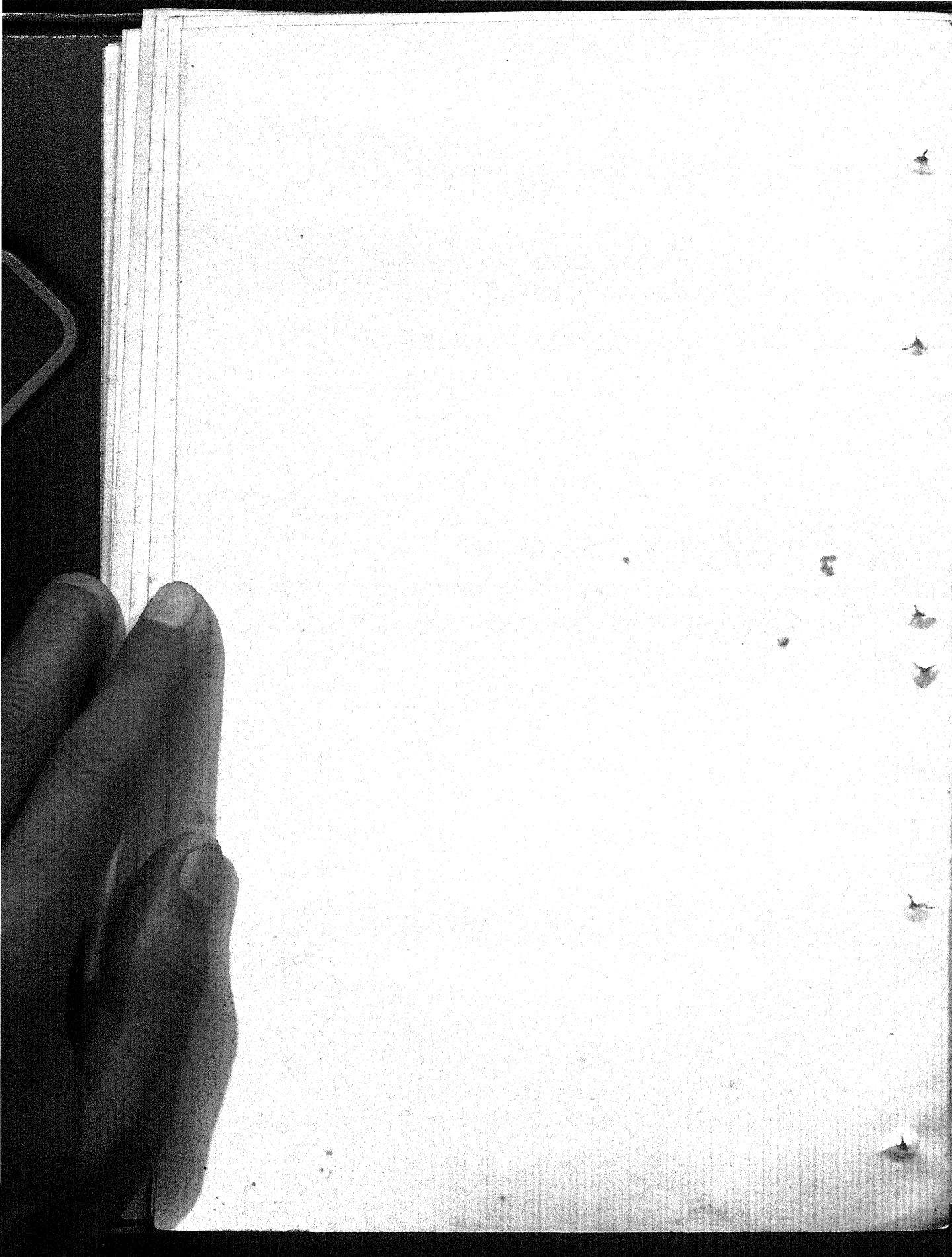

संस्कृत वाच का अन्तिम अवधि

कहाँ तुम चली अशु की धार ?
 छोड़ यह सोने का संसार !
 चली तुम किसको करने प्यार ?
 मचा उर-अन्तर हाहाकार !
 बताने मूक व्यथा का सार !
 पिन्हाने किसको चलदो आज ,
 हृदय-मुक्ता का मंजुल हार ?

لردن

”شذرائت“

حضرات! نیا سال شروع ہو گیا خدا کرے کہ یہ سال یہی جملہ سالہائے گذشتہ سے شاندار و کامیاب تر ہے۔ ہم بہت لوگوں کے لئے نئے ہونگے جس طرح کہ وہ ہمارے لئے نئے ہیں اور انہیں نئے حضرات پر بزم اردو کا مستقبل مبینی ہے۔ آنندہ اس چمن کے دنک و بو کے قائم رکھنے والے یہی حضرات ہیں۔ اور انجمیں اردو کی بہادر ترقی انہیں کے ذم سے وابستہ ہے۔ ہمارے قدیم احباب نے جس قدر بزم اردو کی امداد کی ہے اس کی داد دینا گویا آفتاب کو چراغ دکھانا ہے۔ ہم اپنے جدید احباب سے بھی اسی طرح کی سوگرمی کی امید کوتے ہیں۔

بزم اردو کا اصل مقصد اردو زبان کی خدمت کرنا ہے۔ چنانچہ دسوی درس گاہوں کی طرح ہمکو بھی فتح ہے کہ ہمارا کالج میدان عمل میں کسی سے پہلے گذشتہ پاپیں رہا۔ ہے! گذشتہ پاپیں یاد آنی ہیں۔ شاندی اس لئے ہے اب وہ گذر گئیں۔ نہیں بلکہ اس لئے کہ وہ ہمارے لئے بینواہ ایک راہ بو کے ہیں۔ اظہارِ الشمس ہے کہ سال گذشتہ کے مشاعرے کی قابلِ رشک کامیابی کی کارکنان بزم کی سوگرمیوں کا نتیجہ تھی۔ جسمیں عالی جناب پرورد فیضِ محمد انوار الحق صاحب (صدر شعبہ اردو و فارسی) اور جناب سید فرید جعفری ماحب مجھی شہبی اور جناب سمیع الدین حیدر صاحب نے جس انہیں سے کام کیا وہ فاصل سناۓ ہے۔ کوئی کرسچین کالج کے گاہشن بزم اردو سے وہ پہلوں جو کہ اس چمن کی بہادر تباہ چلا گیا لیکن رونقِ گلزار ہماری ذمہ داریوں پر چھوڑ گیا اور ایسی دشیوں بنا کیا کہ ہم اسے سینچین اور اس گشی کی سرِ مبنی و شناہی کو پر تراوِ دے رہیں۔ دہ بہار کے سابق سکریٹری جناب فرید صاحب کی ذات تھی خدا کرے انہا کمال و جاہ و قار اور زیادہ ہو۔

حضرات! اسوقت اردو کی فاصلِ دھم حالت بینخیروں کا ہوش اور ہوش و انوں کی بینخیری ہے۔ اسوقت نامام ذمہ داریاں آپ ہی پر ہیں۔ زبان کی ترقی لور تمن دنوں ایک دوسروں سے وابستہ ہیں۔ ہماری معاشرت معیشت۔ مذہبیت۔ تہذیب اور ہمارا اخلاق غرضیہ وہ تمام اور صاف جو تکمیل انسانی کے لئے ضروری ہیں سب زبان کی ترقی پر ہی مبنی ہیں۔ ہم آج اہل پورپ پر رشک کو تھے ہیں کل تک وہی ہمارے سامنے زانوے نہیں تھے کوئا ہا عث فخر سماجیت تھے۔ اس کا کیا شب ہے۔ صرف یہی کہ وہ اپنی زبان پر جان دیتے ہیں۔ ان میں زبان کے لئے سچی مذہبیت۔ ہمدردی اور جوش موجود ہے۔ خدا کرے ہم میں یہی ایسا ہی فرق سلیم پیدا ہو۔ اور گاہشن بزم اردو میں باہ خزان کا بھی گذر نہ ہو۔

آخر میں ہم ناظرین کی توجہِ مو جزءِ مفامین کی طرف مبذول کرنا چاہتے ہیں - پہلا مقصون " خیالات پریشان " ہیں ہما رے دوست اد ریس احمد صاحب مینا ٹی کے - ادو زبان کو آپ سے خاص علاقہ ہے اور کبھی نہ ہو آپ یاد گار ہیں امیر الشعرا حضرت امیر مینا ٹی آئی - خدا کرے زور قلم لور زیادہ - دوسرا مقصون ذیر عنوان " شبیہ خرون " نتیجہ ہے جناب سید حیدر منہدی صاحب رضوی مچھلی شہری کے دماغی جدو چہد اور فتو تخيیل کا - تیسرا محمد صفوہ الدین صاحب قربیشی کا وہ مقصون جو سال گذشتہ مقابلہ مقصون تکاری میں دوسرو نمبر پر کامیاب تو خیال کیا گیا پیش ناظرین ہے - داقی تینون مفامین اپنی نویعت کے لحاظ سے بہت خوب ہیں - انشا اللہ همارے ہونہار نو مشقون کی پر جدش کوشش ان کے مفامین کو اور زیادہ مقبول اور مستحسن بنا ٹیکی - جناب شاہ محمد ہادون صاحب فردی کی عنایت کوڑہ غزل ہم ہدیہ نا طریب کرتے ہیں خدا کرے آپکے کلام میں معجز نمائی اور ذیادہ ہو ۔

آخر میں ہم جملہ معاونوں و نکتہ رس احباب و دیگر ناظرین کرام کی خدمت میں شکریہ کے پہول نذر کرتے ہوئے دخست ہوتے ہیں -

اخلاص کیہش

اشرف شافعیہ نبوی

(سکوئیوی بزم اردو)

" خیالات پریشان "

ہاں ! اے انسان ضعیف البیان - ذرا ایک نکاہ تعمق ! کیا تو نہیں سمجھتا کہ کس لئے پھدا کیا ہے اور یہہ اعضا تجھے کیوں دئے گئے ہیں تو سن - یہہ آنکھیں دی گئی ہیں دیکھنے کے لئے - یہہ کان دئے گئے ہیں سننے کے لئے - یہہ ہاتھہ کام کرنے کے لئے - یہہ پھر "چانے" کے لئے - پہہ ناک "سوتھنے" کے لئے اور یہہ منہ "کھانے" کے لئے - مگر تھہر ! اسی اور سن ! یہہ آنکھیں تیار کیا دیکھیں "نظارہ" ہے حقیقت - یہہ کان تیوڑے کیا سننیں "نفات معرفت" - یہہ ہاتھہ تھہرے کھانا کام کریں "انیک" - اور اسی پھروں سے تو کس لئے چلے "راہ خدا میں" - اور یہہ ناک کیا سوٹھے "مشام و جوں ایزدی" - مگر آہا تو نہیں سمجھتا - تو "حقیقت" کو منجاز سے بدل دیتا ہے - نہیکی کو بدی سے تبدیل کر دیتا ہے - تو سیدھہ راستہ کو چھوڑ کر غلط را پر چلتا ہے - اور بچائی سچائی کے پھولوں کی خوشبو کے جھوٹ کی غلط مونکھتا ہے -

سن اے انسان ! تو اور تیوی جنس باغ میں آئی جاتی ہے - تو نے گل خوش رنگ کو بھی دیکھا۔ ہو گا اور بلبل (نکھن نوا کو بھی - مگر حیف ! تو تو صرف بیہولوں کی رنگلی دیکھتا ہے - بلبل کی آواز سنتا ہے - تو دو نوں کی حقیقت سے متنازع نہیں ہوتا - اے کاٹھ ! تو بھی سوچتا کہ بھی پھول کا "حسن" جو تو دیکھتا ہے "عارضی" ہے "دانی" نہیں - بھی "خوشبو" جو تو "سو نہتہ" ہے "چند روزہ" ہے "ہمیشہ ہمیشہ" کے لئے نہیں - مگر تجھے ہی میں سے کچھے انسان ایسے بھی ہونکے جن کے دل آنکھ شق سے کبب ہو چکے ہیں - جن کے دادوں میں "تمہاری" "اٹھی ہوتی - جو "نا اللہ و فریاد" میں زندگی بسر کر رہے ہونکے - جو "دنیا" کو پے ثبات اور اس چند روزہ "زندگی" کو ہیچ سمجھتے ہونکے -

میں پھر تجھے سے پوچھتا ہوں - کیا تو نے بھی بلبل کے نغمون کو - محبت کے داگوں کو غور سے سنا ؟ تو ہی نے نہیں ہڑا دوں اور دوں نے بھی سنا ہو گا - مگر کم ایسے ہونکے جو ان "دا گوں" کو سمجھے ہونکے - آہ ! انہیں کس قدر سو زد گداڑھے - ان سے 'دل' پر ایک 'چوتھے' سی لکھتی ہے - ان سے 'سینہ' میں ایک 'ہوک' سی اٹھتی ہے - ان سے 'جمگ' میں ایک 'درد' سا پہندا ہو تا ہے - مگر سن اے انسان ! وہ کل جو آج و الہانہ انداز سے مسند ناز پر ممکن ہے کل راکھہ ہو کر خاک میں مل جائیگا - وہ شکننگی رہیگی نہ تازگی - نمود بھی نہیں رہیگی - بھی "عندلہب" جو "آج" اس پر فدا ہے 'دل' کسی دوسروے "گل" نو خاستہ کے پہلو میں یعنی چھکارے مار رہی دوگی - وہ تو عرف اپنے محبوب کو تلاش کرتی ہے - اب وہ جہاں بھی ملے اور جس طور سے بھی - اسے وہی جلوہ اُس پیوں میں بھی نظر آتا ہے اُسے وہی جھلک اُس غلچہ میں بھی دکھلائی دیتی ہے - اسے ہر 'پتی' ہر 'ورق' حسین کیا 'حسین تو بن' دکھلائی دیتی ہے -

اور سن ! اے "بولہوس" ! کہا تو نے 'شم' کے گرد 'بڑوانہ' کو تھدیک ہوتے تھیں دیکھا - وہ اپنی زندگی کا مقصد بھی سمجھتا ہے کہ اپنے محبوب پر سے نثار ہو جائے - 'پر' جل جاتے ہیں - دل یہی جانا ہے مگر 'جذبہ دل' ؟ آہ اُسکو نہ پوچھہ - وہ شمع پر عاشق ہے - اُسمیں وہی جلوہ دیکھتا ہے جو بلبل پھول میں دیکھتی ہے - وہ 'جذبہ' کبھی نہیں دیتا - وہ 'آنکھ عشق' کبھی 'نرو' نہیں ہوتی -

اور سن ! اے حویضہ انسان ! کیا تو نے دلت کو 'چاند' کے گرد چکوں کو نہیں دیکھا - 'چاند' ہر دوڑ 'شام' کو بلند ہو تا ہے اور 'صبح' ہوتے غالب ہو جاتا ہے - چکوں ہر شب کو اُسی جانب اُر تا ہے اور دلت پھر شکوہ شکا بیت میں گذار دیتا ہے -

اور اسی میں ایک لطف محسوس گرتا ہے ۔ اپنے محبوب سے وہ شکایت کرتا ہے ۔
متو نکس بنا پر ؟ ۔ اس لئے کہ وہ اُس سے محبت کرتا ہے ۔ چاند ہر شام کو اُسے
(چکور) حسین تو معلوم ہوتا ہے اور چکور اسمیں وہی جمال دیکھتا ہے جو پیوں
میں ”بلل“ کو اور ”شعع“ میں ”پروانہ“ کو نظر آتا ہے ۔ یہاں تک کہ وہ تک کو گر جاتا
ہے ۔ مگر آہ ! ”جذبہ دل“ ۔ وہ پھر اٹھتا ہے اور چاند کے گرد پھر فی لکھتا ہے ۔

اور سن اے انسان ! تیزی ہی جنس میں سے بہت سے ایسے تھے اور اکثر ایسے
ہیں جو اپنے دل میں درد محبت کی ایک کسک محسوس کرتے ہیں ۔ ”جو آہ کرتے
ہیں مگر آواز کے ساتھ نہیں“ ۔ جن کے دل ”بادۂ حقیقت“ سے لوریز ہوتے ہیں ۔
جذبی آنکھیں ہر وقت کسی کی جستجو میں ”ہزار“ رہتی ہیں ۔ کیا تونے کیہی
آن ”مستون“ کو بھی دیکھا ہے جو اپنے گرباں پہاڑ کو جنکل کو نسل جاتے ہیں ۔ جو
پہاڑوں پر غار میں رہتے ہیں جو صاف و شفاف چشمیں کا پانی پیہتے ہیں اور
باز آور دوختوں کے میوے کھاتے ہیں ۔ مگر آہ ! ”جذبہ دل“ ۔ وہ پہاڑوں کے اپیوں ہی
ہری گھانس میں ۔ وہ وادیوں کے شفاف بیٹھے ہوئے چشمیں میں ۔ وہ جو متھے ہوئے
سو سبتو پہل دار درختوں میں ۔ چاند میں ۔ سوزج میں ۔ ستاروں میں غرضیہ ہو
چکر میں وہی جلوہ دیکھتے ہیں جو بلل کو ”پیوں“ میں ۔ ”پر وانہ“ کو ”شعع“ میں
اور ”چکور“ کو ”چاند“ میں نظر آتا ہے ۔ جب دن کو ذرے آفتاب کی روشنی سے
چمکتے ہیں تو انہیں انہیں وہی ”نورِ دکھانی“ دیتا ہے ۔ اور جب وہ چاندنی
رات میں شفاف چشمیں کے اندر رنگ بونگ کے چمکدار سنگریزے دیکھتے ہیں
تو انہیں اُنکو اُسی جمال کی جہاں کی نظر آتی ہے ۔

اُن کے دل میں آتش عشق اور زیادہ روشن ہو جاتی ۔ وہ جمال آنکوں کو
خیرہ کر دیتا ہے ۔ ہاں ! وہ جمال دل میں اُنگ لٹا دیتا ہے ۔ فرق اتنا ہے کہ کسی کو
اُس جمال کے دیکھنے کی قاب زیادہ ہوتی ہے اور کسی کو کم کوئی کسی قدر زیادہ
اُس آتش عشق کو بروداشت کر لیتا ہے اور کوئی کسی قدر کم ۔

ہاں اے انسان ضعیف الہیان ۔ ذرا ایک نکلا تعمق ۔ کیا تونے سوچا کہ
وہ ”جنہو“ وہ ”نور“ کیا ہے جو جدا جدا چیزوں میں ۔ نئے نئے طریقوں سے ظہور
کو ناہی ۔

”وہی شرارۃ“ وہی گل ”وہی قمر“ وہی برق ۔

نئے لواس میں دیکھا اُسے جہاں دیکھا“ ۔

اے کاہن تو سمجھہ لیتا ۔ وہ جلوہ ہے اُسی معشوقِ حقیقی کا ۔ وہی جلوہ
جو پیوں میں ”ونما“ ہوتا ہے وہ نور ہے اُسی ”محبوبِ چیزوں“ کا ۔ وہی نور جو

'ریت کے ذریں' میں - 'پانی کے اندر پتھروں' میں - چمکتے ہوئے 'چاند' اور 'ستاروں' میں نزولِ اجلال کرتا ہے - 'ہان وہ ضمایہ ہے ایک غارت گر صبر و ہوش کی' - ہاں ! وہ نوہ ہے - وہ جلوہ ہے - وہ حسن ہے - حسن مجسم - حسن کا مل - یہی وہ 'جلوہ' ہے جسے بلبل نے دیکھا اور عشق ہو گئی - جسے 'بیرونی' نے دیکھا اور 'قریبان' ہو گیا - جسے 'چکور' نے دیکھا اور 'گرد' پہنچا لما - جسے 'انسان' نے دیکھا اور 'مست' ہو گیا -

مگر سن اے انسان ! یہی عشق خو من حیات کو جلا دیتا ہے - یہی عشق دل و دماغ کو بیکار کر دیتا ہے - یہی جذبہ رگ رگ میں سرایت کر جاتا ہے - دل میں آگ لکا دیتا ہے - ہر ایک اسے بودا شت نہیں کو سکتا - ہاں گوشش ضدود کرتا ہے - کوئی کم بودا شت کرتا ہے اور کوئی زیادہ - سوچ تو سی ہے اس جلوہ کو تکاہ پور کے کوئی کیسے دیکھے - یہی وہی جلوہ تو ہے جسے موسیٰ نے 'طوز' پر دیکھا - یہی وہی 'جذبہ' تو ہے جس نے منصور سے انا الحق کھلایا - اور لطف یہی کہ کوئی بھی منتہائی کمال کو نہیں پہونچا - کسی نے ایک ذرا سی چھلک دیکھی اور ہوش و حواس کھو دیتھا - اور کوئی ذرا سا اس داز عشق سے واقف ہوا تھا کہ عقل و خرد سے ہاتھہ دھو پیٹھا - تو کیا طاقت کسی کی کہ اُسی بودا شت کو سکھے یہی 'دونا' اور 'آڑہ' کو تو ابتدائی عشق کا ہے - ہزاروں کو سنا اور سیکڑوں کو دیکھا کہ حصوں 'آڑو' کے لئے دشتِ مصیبت سے گذر دھے ہیں کسی کو دو چار قدم آگے ہا یا اور کسی کو دو چار گام پہنچھے دیکھا - اور لطف یہی کہ ہر ایک اپنی اپنی دھن میں چلا جا رہا ہے - دنیا و ما فیہا سے یہ خبر - نہ بہانے پہنچنے کی ذکر اور نہ جینے ملنے کا ذر - کسی نے اگر پوچھا یہی نہ اے صحا نذرِ دار 'دشتِ محبت' تھیں کچھے خبر ہے کہ یہی قائلہ کب چلا؟ کہاں جا یعنی؟ اور کب منزل پر پہنچیا؟ مگر سیکڑوں نے تو کچھے جواب ہی نہیں دیا اور اگر کسی نے کچھے کہا یہی تو یہی کہ "چلتے ہو ہے ایک عمر گذر گئی ایہی تک 'منزل' تک نہیں پہنچا - ہاں آگے جانی والوں سے یہی ضرور سنا کہ ایہی منزل دور ہے نہ معلوم کب پہنچیں اور پہنچنے پر یانہ پہنچنے

دیں یا اُئے محبت سے جو پار اُتریں وہ جا نہیں
ہوتا ہے خدا جا نے کہ سا حل نہیں ہوتا

کچھے ایسے بھی تھے کہ چلتے چمکتے ہوئے دیزوں کو اُپٹا لیتے تھے اور انہیں دیکھہ کر نعہ ہائے وحشت بلند کرتے تھے - کبھی کوئی چشمہ مل جاتا تو اُسے دیکھہ کر دیوا نہ وار چینخیں مارتے تھے یہ وہ مست تھے جنہیں کہ مستی کے عالم میں تن بدن کی سدہ نہیں دھی تھی - مگر دھن یہی تھی کہ عشق کی آخر منزل تک پہنچ جائیں - گو معلوم انہیں یہی نہیں تھا کہ وہ منزل کہاں ہے اور کب آئیگی -

ویسے ان کی راہ میں سہکرتوں منزلیں پڑتی نہیں - ہر گام خرد ایک منزل تھا کہ منزل عشق تک پہنچنے کے لئے جسکا طے کرنا لازمی تھا - ہر ہر ذرا، میں وہ حسن کامل کے نم نے دیکھتے تھے وہ حسین و چمدار ذرا ہائے دیگ وہ صاف و شفاف پانی کے بہتے ہوئے چشمے حسن کامل کے نمونے تھے اور وہ مست 'ما نع' اور 'صنعت' میں کوئی غرق نہیں کوتے تھے - اُس مجتمع میں تو بس یہی غل تھا کہ 'اگر بڑھے چلو ابھی منزل دور ہے'

تو سن اے غافل انسان ! حقیقت بہن نظروں کو ہر چیز میں وہی جلوہ نظر آتا ہے - نظریں مست ہو جاتی ہیں ہوش جاتے رہتے ہیں - اور آتش عشق دل میں اور بہرحکمتی لکتی ہے - ہاں اے کمزور و نا چیز انسان اُس حسن کامل کے پیچالی ان گدت ہیں - اُس حسن کامل کے شیدا ٹی بے شمار ہیں - کوئی اُسکے عشق میں بے انتہا متوا لا ہو چکا ہے اور کوئی کم اور کسی کے لئے ابھی آغاز عشق ہے - مگر آہ ! کوئی نہیں جانتا کہ اس عشق کی انتہا کیا ہے - ہاں جستجو سب کوتے ہیں مگر کوئی آخر کو نہیں پہنچتا -

عاشق کی آتش عشق دوز بروز تپڑ تو ہو قی جاتی ہے - اُسکے عشق کا انجام کیا ہو نا ہے ؟ خود عشق - اُسکی وحشت کا نتیجہ کیا ہو نا ہے - وحشت میں انزوں نی - اُسکے جنوں کا انجام کیا ہو نا ہے - جنوں میں زیاد تی - " عشق ہے سعی مہری عشق ہے حاصل میرا "

اسلئے سن اے انسان -

" خود حسن کمال حسن ہے یعنے حسن جہان ہے کامل ہے

اور عشق مآل عشق ہے یعنے عشق میں کا مل کوئی نہیں "

مگر سن صرف ایک ہی ذات ہے ایسی جس نے عشق کو تکمیل تک پہنچا دیا - اور وہ کون ؟ خود وہی حسن کا مل وہی نور جو پھول میں نظر آیا - وہی جلوہ جو طور پر نظر آیا - ہاں اُسی نے اُسے تکمیل کو پہنچا دیا - وہ خود ہی محبوب ہے اور خود ہی عاشق - وہ خود ہی دیوتا ہے اور خود ہی دیوتا کا پیاری - " کہ دکاندار ہی آئینہ تھا دکان آئینہ ساز میں " -

ایں مقصوں کو زمانہ ماضی کے ایک حق گوشائو سے سن -

عام تمام چشم حقیقت تکر بنا - منہے دیکھتا ہے آئینہ آئینہ ساز کا - (جلال)

ادریس احمد مینا ٹی

ستند ایر آر ٹس

"شیخہ حزن"

اے جا دو فریب ظلائی چو کھئے ! تجھے میں وہ کون سے جذبات غم اور دار دار
پنهان ہیں جو منجھے کو خون کے آنسو والا دھے ہیں ... جو مجھے کو اشک خونی سے دامن
تو کرنے یہ مجبور کرتے ہیں ... جو میرے دل میں ایک درد پیدا کر دیتے ہیں - کیا
یہ وہی درد تھا جو کبھی پر کیف ہو تھا ? ... مگر اب ... "مبدل بہ رنج و الم" -
تجھے میں وہ کون سنی دلچسپیاں مو جود تھیں جو کہ ایام فردا میں میڈری زندگی کا
ما حصل ہو کر رہ گئی تھیں - ... جسکو میں مقصود حیات تصور کو تا تھا ... مگر آئے ...
وہی کیفیات - وہی جذبات - وہی آڑوئیں تجھے کو دیکھ کر سیلاں اشک گئی صورت
اختیار کر لیتی ہیں -

اے شیخہ کے اندر پناہ گزیں تصویر !! - تبری و کشش جو ایہی تھوا ہی
عرصہ گزارے میرے لئے دنیا کی لزاں "نمٹ ایز دی" کی تشبیہ تھی ... کیا ہوئی ...
کہاں گئی ... کیا اب بھی موجود ہے ... ہاں ہے ... مگر ... تسلیمان و خوشی کا
مرافت ہو کر رنج و الم بھی صورت میں - تجھے کو دیکھ کر میرے دل میں اب وہ لطیف
نلاطم کھوں نہیں اُتھتا ... کیوں میری آنکھیں پر نم ہو جا یا کرو قی ہیں ... میں
کیوں بیچھوں ہو جا یا کو تا ہوں -

اے حسن لطیف کی (نکین شیخہ) !!! تھرے پر کھف تسم میرے دربارے جذبات
کو متلاطم کھوں نہیں کرتے ... مجبور ایک وجدا نی کھنیت کھوں طالی
نہیں ہوتی ... میں پیخوں و سر شار کیوں نہیں ہو تا آئے ... یہی
ادائے فتنہ انکھیز تھی جسکو میں اپنا مقام هستی تھوڑ کر تا تھا ... مگر آج میرے دل پر
غم و اندوڑ کا با دل بن کر چھا یا ہوا ہے -

اے یاد گار عزیز !!! جسکی تو شبیہ ہے اُسکے دست نازک سے لکھا ہوا "عزیز
حیدر" اب عیوں میرے جذبات کو نہیں اپیارتا ... اُن حروف کے جا دو فریب
کوشیے کیوں با قی نہیں رہ گئے ... تھری وہ برق پا شیان کہاں گئیں ... تو خاموش
کیوں ہے ... کیا تو اپنے ہمشبیہ "عسکفار قبر" کی خا موشی کو ان پیروایوں سے ظاہر
کر دھی ہے -

اے حامل دار سو بستہ !!! ایام وقتہ کبھی اپنی رفتار کو معکوس نہیں کرتے -
نفسیں گذری ہوئی با تھیں یاد آکر کلیجہ میں اک تیس پیدا کر دیتی ہیں - کیا
خیر تھی کہ وہ "نا زک تن" جو کبھی متحو خرام ہو تا تھا ... کبھی زینت متحفل ہوا

کر زا تھا... جو کہ "قدر الگت" کے صحیح معنوں سے آشنا تھا... قبو... "ڈاویک قبو" ...
 کی دلکذاز خا موشی میں محو خواب ہو گا ... اُف اے مبوبی جان نواز تصویر! تو
 رو (ہی ہے) تپری آنکھیں مجھکو پور نم دکھائی دیتی ہیں - ... تپرے لب جنہیں
 میں ہیں ... کہا تو مجھسے کچھ کہہ رہی ہے ... میں تپری گفتگو کو مجھتا ہوں ...
 نہیں، مبوبی تسلی کبھی نہیں ہو سکتی ... میٹرا دل تپری یاد سے کبھی جدا نہ ہو گا
 اور میں قبر میں یہی تپرے ہی خیال سے ہستکار رہوں گا ... تپری زبان حال سے یہہ
 کہنا میتوں لئے بیکار ہے ... کہ ... "خواب تھا جو کچھ کہ دیکھا جو سدا انسا نہ تھا" ،

سید حیدر مهدی (ضدیٰ مچھلی شہری
 سہمند ایور آر ٹس

"دریائے جمن چاندنی دات میں"

خداوند عالم کی صلت کے نسبتے دنہا ہے آسمانی ہی میں ہو بدا نہیں ہیں
 بلکہ اس حد خا کی یعنی ہے ثبات دنیا کے ہر ہر چیز پڑ موجود ہیں، جو زبان حال
 سے اس بات کے گو یا ہیں کہ

"نظر پیدا کر اے دل پھر تما شے دیکھہ قدرت کا" -

روشن دل اور منور آنکھیں ہی قدرتی مٹا طر سے لطف اندوڑ ہو سکتی ہیں -
 ہو شخص کا حصہ نہیں ہے - وہ موز و گداز 'دل' وہ ڈلاٹ ڈڈا اور مفلوک الحال
 ہستیاں جن کو یہہ ساحر دنها کس، طرح اپنے قبضئے بھجا میں نہیں لا سکتی اشمیں ہدایت
 ہیں صراط مستقیم کی - ان دلوں میں اہلیت احساس حسن حقیقی بدرجہ
 اتم موجود ہے -

دنیا وی حوالات ہے گھبرا کر اور علم لوگوں کے طعن و تشنبیع سے تنگ آکر
 گھر سے اس ارادہ سے کہ باہر کھیں تو کچھ دیر کے لئے طبیعت یہے کی چل دیا -
 چاندنی دات نے اور یہی مجبور کیا - "سند ناز پر ایک اور قازیانہ ہوا" -

پیا دے تاج محل! جب تک تجھے سے دوڑ ہوں تپری یاد دل میں ہر سماں
 تا ڈڈا کھوں گا - تو ہی ایک میٹرا ایسا دوست ہے جس نے مبوبی مصیبتوں اور درنج
 و آلام میں میرا ہانہ بتا یا - تپری اپنے بیکر عربیاں کو آنہنہ سطح آپ میں دیکھہ کر
 سیکرا نا اور میرا اس سخن سے محتاظا ہوتا ایک ایسا خوشکوار واقعہ ہے جس کو

حیوں حیات نہ یہو لوں گا جب تھرے ہجھو میں آنھیں گریاں ہوتی ہیوں تو تیرا
نقشہ ملدو دیدا تو میں لالی اشک سے اسی طرح ہیں جاتا ہے جس طرح تیرا
عکس پر نور دریائے جمن میں -

وہ سطح آب کسقدر پر فضا تھی - وہ ما حول جھن کسقدر دلکش اور
دلا ویز تھا - کہیں کہیں اندهیروں تھا اور کہیں کہیں دشمنی - کہیں تو ریت کے ذرات
مثل فاس ماهی چمکتے تھے اور کہیں چھوٹے پوچھے مثل کہنباوں کے نظر آتے تھے -
جدھو تاو نظر جاتے تھے ایک نہ اور با اکل سادہ مگر دلکش منظر دکھائی دیتا تھا -
اس فضائے خوش میں ہائے ہائے، پانی مہنے کی آواز ایک دلکش تر نم کے
ما نند تھی جس کو سن سن کر میں بیخود ہوا جاتا تھا - کہیں کہیں مجھے کے اوپر
آئے سے قد دے تیز آواز پیدا ہوتی جس نے مجھے اس حالت بیخودی میں
کئی دفعہ چونکا دیا تھا -

در تک لق و دق میدان چلا گیا تھا جس میں یہنے در یا بیل کھا تا ہوا یہنے
دھا تھا - سا حل در یا پڑ کہیں کہیں دتی مقامات تھے اور کہیں بڑے بڑے درخت
جو بعض او قلت ترا دیتے تھے -

ہوا ایسی ہلکی اور دل خوش گئی تھی کہ مجھے سے خا موش نہ دیتھا گیا اور
کچھ گتھانا شروع کیا نہ معلوم کرنسا جانور تھا کہ جس نے میرا سانہ دیا۔ اس کا راگ
ایسا شیرین تھا کہ میں کچھ و قند کے لئے خا موش ہو گیا لیکن وہ ستمگر بھی خاموش
ہو گیا اور مددے دل کو مچلتا ہوا چھوڑ کر چلد یا لیکن فوراً ہی قریب کی چھوپتی
سے بانسری کا راگ پیدا ہوا جس کی والہانہ آواز نے مجھے کو بالکل منکو و مدھو ش
کر دیا -

چا نہ اپنا حسین چہرہ پانی میں دیکھ رہا تھا - تارے اس کی دو نمائی کو
دھے تھے - پانی کی لہر سے جب سطح آب پو ایک قسم کا ڈال طم ہو تا تو یہ سطح آب
کسی معشو قہ کے کا مداری دوپتھے کے مانند جھمل جھمل چمکنے لگتی - اس
خو شکوار نظارہ سے بخوبی اطف اندوز ہو کر دل کو دو نوں ہا نوں سے سنھال کو
گھر کی طرف دوانہ ہوا - اور چاند کی تکھیا نی میں اپنے پانگ پر سو گیا - اور بس -

محمد صغیر الدین قریشی
سکنند ایبر آر ٹس

ایک خیال

مختلف شعر اے متعدد مقصوں کے چند اشعار ہم نا ظریفین کی خدمت میں پیش کرتے ہیں اور اس پر ہم ایک انتقادی نظر ذاتی ہیں امید کہ نا ظریفین کی تفہن طبع کا باعث ہو گا۔ دکھا نا یہ ہے کہ مختلف شعر ایک ہی مرکز پر کیا و تک پہنچ، ہیں اور کسطوح ایک ہی خیال یعنی سُجُوت، سکون، اور خاموشی کا مقصوں اشعار میں ادا کر گئے ہیں -

دنیا میں نہند سبکو بھا دی ہو تو ہے - سب کا انداز خواب جدا ہو تو ہے -
کسیکو کوئی سو تو دیکھے کر کھتا ہے ع -
”ہے چشم نیم بار“ عجب خواب ناز ہے ” -

کسی نہند کے ما تے پر کوئی پھتی کستا ہے ع -
”نہند آنکھوں میں بھری ہے کہاں رات پھر دھے“ -
باد شہزادے عالمیشان محل میں سو تا ہے تو غریب کھلے میدان میں - رُو سا اگر نرم اور متحملیں گدے استعمال کرتے ہیں تو مزدور پتھر کے سنتیں بستو پر آرام کرتے ہیں لیکن شا عرا نہ نہند، نہند ہے جہاں سانس لینا یہی گذاہ ہے -
اے صبا پر بر گھائے غنچے پا آ ہستہ نہ
با میبا تو نند گلپا صائبا خوا بیدہ است

غا لبأ بیہے خیال اول اول صائب ہی کے ذہن میں آ یا ہو گا - صائب سو رہا ہے
یہوں تھما نی کو رہے ہیں، ہوا کو میا نت ہے کہ کلہوں کو نہ چھیڑے گھیں ایسا نہ ہو کہ ان کے کیلئے سے صائب بیدار ہو جائے ع -
”چتما گلزار میں غنچے تو طینچے چھو ٹا“ -

کھا تزا کت ہے اور کھا نزاکت کی حد ! - یہاں پھول سے سُجُوت شکنی کا احتمال نہیں،
ہاں کلیاں البتہ چمک کو شکست خواب کا باعث ہو سکتے ہیں - اسلائیے صبا کو منتہ
کیا جاوہا کے دامن کشان چلے - تخلص کا الف بزرگی پو دلات کرنا ہے
سبحان الله کیا دلاب ہے -

اب چمنستان اُدو کی سیروں کیجئے ہمارے میو ما حب بدرد و اندوہ یون آدم
فرما تے ہیں -

سیرو ہا نے میو کے آہستہ بولو
ایہی تک رو تے رو تے سو گیاہے

میر نے صائب کے مقابلے میں رعب و دا ب، عظمت و بزرگی کی جگہ لینقت و خاکسادی کو ترجیح دی ہے جو اُن کا خاص حصہ ہے۔ طرزِ ادا میں نرم اور ملائم الفاظ سے وہ شان بیدار گی ہے جسکی وجہہ سے سوز و گداز پیدا ہو گیا ہے اور درد و اثر جو شاعری کی دوحِ دل ان ہے اس کا نشتر دل میں تیر جاتا ہے۔ یہ شعر اگر چہ صائب کے شعر کا عسس ہے نقشِ ثانی ہے لیکن بدر جہا بوها چڑھا ہے۔

جناب سودا کے خراٹے سنئے

سودا کی جو بالین پہہ ہوا شور قیامت

خدام ادب بولے ابھی آنکھہ لگی ہے

یہہ شعر ایک مواج و متلاطم در یا ہے جو اپنے زور و شود میں خس و خاشک کو بیجا تا اور پست و بلند کو بوا بوا کرتا چلا جاتا ہے۔ اپنی دوسری کے زد میں پہاڑوں سے تکڑا تا نظر آتا ہے۔ الفاظ کی بندھش، ادا کا زور و مفسون کی جدت، ہر شے بجا ہے خود ایک پہتوں ادا کا سرچشمہ ہے۔ کہنا تو بھی تھا "میں سو دھا ہوں شور نہ ہو" مگر سودا میر کی طرح نہیں کہتا۔ کہتے ہیں تو یون کہ قیامت کا شور جو قطعی اور یقینی ہے اور کسیما متحکوم نہیں۔ اسکو خدام ادب نے توک کو بھا چپ، ابھی آنکھہ لگی ہے "کتنا بلین فقرہ ہے! یہہ ایک شاہا نہ تحکم ہے کہ جسکی مثال نہیں مل سکتی۔ بہاں میر صاحب کی طرح "تک دوتے دوتے سو گھا ہے" طفلا نہ ہوا خواہی نہیں ہے۔

جو بات فطرت سے جتنی نزدیکی ہے تو تی ہے اُننی ہی زیادہ محتذوب اور دلخواز ہوتی ہے۔ اس نظریہ سے دیکھا جائے تو سودا کی اولو العز مانہ شاعری مدد کے "ایہی تک دوتے دوتے سو گھا ہے" پر تباہ ہو سکتی ہے۔ میر کا شعر ایک صلحیح واقعیت کی ترجمانی کر دھا ہے۔ اسلئے اور زیادہ بلند ہے۔ "دوتے دوتے سو گھا ہے" فقرہ نہیں ہے موتی پروٹے ہیں۔

غالب کی دوح، میر مهدی مسجروح یوں میتھی نیند کے مزے لیتے ہیں۔

اک صور کے دکھہ پائی سوتے ہیں فراغت سے

اے غلغٹے مختصر ہم کو نہ جگا جا نا

اس میں شک نہیں کہ اُنہوں نے داستانِ خم کو "اک عمر کے دکھہ باٹے" کے تجھے سے پھر اثر بنا یا ہے۔ زبان اور طرزِ ادا خوب ہے۔ اور سودا کے تبعیع میں صورِ مختصر کو ایک خفیف سی دھمکی دی ہے کہ ہم مصھبیتِ زدون کو چھپتے نہیں۔ مگر سودا کا زور شور نہیں ہے۔ ہاں میر کا سوز کچھہ آگیا ہے۔ اسلئے اگر ہدونوں نقادانِ ذن سخن یعنی میر اور سودا کے اشعار کا خلاصہ دیکھنا چاہیں تو مسجدوح کے اس شعر کو

پڑھئیں - یہ ایک مستاخس کوشش ہے اور ایک حد تک کا میا بھی ہوئے ہیں -
دو رنگ کے چھوٹی ایک کلیے میں کھلا ٹے ہیں مگر اصل پھر اصل ہے اور نقل یہ نقل -

انیس کے پیارے مونس نے ہی اسی مضمون پر کوئی بدلتی ہے -

مونس کی ابھی آنکھ، گلستان میں لکھی ہے

اے بلبلو ! یہ شور مچا نا نہیں اچھا

شعر میں کوئی خص بات نہیں پیدا ہی تھنڈی ہوا کا ایک جھونکا ہے - انہوں نے
صائب کی طرح اپنے خواب کی بنیاد ہوا پر نہیں (کہی) - بہت مسکن ہے کہ
موسم دہار میں اتنے بللی بکجا ہو جا ہیں تھے اُن کا شور خواب سے چونکا ہے - پڑھئے اور
مزے ایجھتے - "آنکھ" لکھی ہے " کا تھرا جوا ہو میں تو لئے کے قابل ہے - دو انی میں
ایک موج کوثر ہے - آیوں نہ ہو "کس دشت کے سیاح ہیں "

اسکے بعد امیر الشعرا حضرت امیر آتے ہیں اور مضمون کا پھلو یون چلاتے ہیں -

اے حشر ! مدینے میں نہ کو شور

چپ چپ سر کار سو دھے ہیں

ان کے سامنے اتنے نمونے موجود تھے - مختلف قسم کے خیالات اور طرز ادا
پیش نظر تھے - سمجھئے کہ ان استادوں سے پڑھو اس (نگ میں ہونا ناممکن نہیں
تو دشوار ضرور ہے - انہوں نے ایک دوسرا میدان تلاش کیا - سرکار" دو عالم کا دوباز وہ
دربار ہے جہاں جن و ملک سب کا سو جھک جانا چاہئے - ایک منحود، الفت - ایک
ابد دان مختت کے منہ سے اسکے علاوہ اور کیا الفاظ نکل سکتے - ادا میں سودا
جھیسا ذر نہیں مگر تحکم ضرور ہے - "اے حشر مدینے میں نہ کو شور" کوئی اچھی
وجہہ دوسرے مصروف میں بٹائی ہے "چپ چپ سر کار سو دھے ہیں" یہ مصروف واقعی
بلاغت کا پہترین نمو نہ ہے - بار بار پڑھئے اور مزے ایجھتے لیکن طبیعت کو سمجھوئی نہ
ہو کی - اگر سونے والے کا اسم گوا می بھان کو دیا جاتا تو یہ بات ہرگز ہو گز نہ
پیدا ہوتی - سودا کا شعر مبارکہ کا جواب نہیں (کہتا) - لیکن بیہان واقعیت در واقعیت
دست و گردیاں ہے - طرز ادا کو دیکھئے "چپ چپ" مختنے زبر دست تا کیدی الذاط
میں ایسی اعائی وجہہ پیش کی ہے کہ شور تھامت کو خاموش ہو جانا ہی پڑیتا -
یہ ہے حقیقی شاعری "یہ ہے علمی تحریر" سچ تو یہ ہے کہ امیر جیسے مفتی

سے ہمکو یہی توقع تھی -

"این کار از تو آید و مردان چنین کنند"

محمد جمال الدین

فروض ایر، آرنس

حقیقتِ حسن و عشق

وہ صیح اذل کہ جب کائنات کا ذرہ ذرہ منحو خواب تھا ملکہ حسن فے شباب کی کووٹ لی اور فرشتہ محبت نے چشم بصیرت و اکی، فرشتہ اپنے زمانہ خورد سالی سے قدم با ہو نکالتے ہی دریائے حیات میں تفری لکا، قلزم حیات سے نکلا تھا کہ اسے حسن کے آئینہ میں اپنی صورت نظر آئی اور وہ دوڑ کر ملکہ حسن سے ہم آگوش ہو گھا۔

نظرت کی بے ساختہ ہنسی نے عالم کے جمود میں حرکت پیدا کر دی اور دنیا کی تمام دلچسپیاں جو اب تک پرڈیضا میں تھیں منشاء شہود پر جلوہ گر ہو گئیں، قدرت کے حسین چہہ پر جہالت کی تاریکی چھائی ہوئی تھی اُسے فرشتہ محبت نے اپنے ہاتھوں سے چاک چاک کر دیا، کار کاہ عالم میں محبت کا فرشتہ اس شان سے نیاں ہوا کہ آج تک سب کی زبان پر خداۓ عز و جل کے اوصاف جلا لی اور صفات جمالی کا نفعہ ہے، اُسکے دوہش پر ایک طرف جنت اور دوسروی طوف دوزخ ہے، ہا تھوں میں تیر و کمان ہے، حسن اُسکے ساتھ ہے جسکے قدم کی ایک ٹھوکر سے اگر ایک طرف رحم و کرم کے چشمے پھوٹ نکلتے ہیں تو دوسروی طوف دوسروے قدم کم ٹھوکر سے دنہا کی طاغوتی طاقتیں جاگ اُتھتی ہیں، ان مجموعہ اضداد یعنی نیکی اور اشراط کے آجزا اُتھے ترکیبی سے انقلاب عالم ظہور پتا ہے اور ہر دیکھنے والے کو تمام عالم با ہمہ منقاد نظر آتا ہے، یہہ بند یہہ امر ہے کہ عالم کی نوونگوونکا منحر 'حسن' ہے اور تمام انقلاب کی علت 'محبت'۔ اُج یہی زندگی کے ہما ہمی میں حسن و عشق کی کار فر ما نیاں موجود ہیں۔

تاریخ کے او دائیں شاہد ہیں، تجربہ بتا تا ہے کہ حسن کا نور زمین و آسمان میں پھیلا ہوا ہے اور ملکہ حسن اپنے تیام و کمال (عطا) یوں کے ساتھ بساط دھر پر سکھو طرائی و فیما گستاخی میں ہمہ تن مصروف کار ہے، اس کو موٹو کھٹے یا مٹاٹو، بہر حال فرشتہ محبت کی کار پردازیاں یہی حیثوت انتہا ہیں، اُسے اپنی مہجنگیاں ہوں سے وہ کام کئے ہیں کہ خود ملکہ حسن کو اس کا اعتراف ہے اسکا محکم استقلال، حقیقی جوہ، ذوق فوا داں، انہماک ہے غرض، اور ایک سچی، محویت، جس نے ایک کمزور اور فانی انسان سے وہ کام لئے کہ دنیا انگشت بدندان ہے، یہاں دن کو کات کر راستے نکالی دشوار گذار گھانٹوں سے مستانہ واد گذر کیا، یہہ وہی نحیف الجہہ انسان ہے، کہ جب اس پر عشق کا جن سوار ہوا تو، حسن کے اشادروں پر طرح طرح کے مظالم کا شکار بنا دھا آتش نزروں اسکا بال بیکانہ کو سکی، فرعون کے جا دو گر سو پر خاک اُڑاتے پھرے، مگر حسن و عشق کی حقانیت نے اس تیرو تار جنکل کو قبھ نوہ بنادیا گو یا تا دیج کے نئے باب کا افتتاح ہوا۔

خوہ نصیب ہیں وہ انسان جنہو فوشنہ مختبت کی بہشت ملی اور مبارک
نهیں وہ ہستیاں جنکا مطیع نظر حسن منخفی ہے، اُنکی آنہیں فریب حسن سے خیرہ
نهیں ہو نہیں، اُنکی حقیقت شناس تکاہیں صرف انسان میں نہیں بلکہ کائنات کے
ذرا ذرا میں ملکہ حسن کا جلوہ دیکھتی ہیں اور اُنکی درح ہوا وہوس کے خطر ناک
گھاٹیوں سے گذر، ایک نامحدود نورانی نضا میں تیار نے لکتی ہیں، جب مختبت
تو قی کے آخری زینہ پر قدم رکھتی ہے تو حسن و عشق میں کوئی امتیاز باقی نہیں
(ہتا) گویا ایسا معلوم ہوتا ہے حسن مختبت ہے، مختبت حسن، حسن مختبت
مختبت، چشم بصیرت دیکھتی ہے بالآخر حسن اور مختبت کا بیہہ نا متناہی سلسلہ حسن
اذل سے جا ملتا ہے، اُس وقت کوئی نہیں کہہ سکتا کہ مقدم کون ہے؟ اور موخر کون؟
مگر افسوس ہے اُس بدبخت انسان پر جو باک جذبات کا اظہار "بولاہوسی"
سے کرتا ہے، دعویٰ تو ہے دلیل ندارد، ایسا انسان کبھی صراط مستقیم پر قائم نہیں
وہ سکتا، اسکے ہاتھ سے حقیقی مختبت کا دا من چھوٹ جاتا ہے، برق حسن اسکی
آنکھیں خیروں کر دیتی ہے، اور وہ اندرونی آنکھوں کا انداہا محض اپنی اشتها پروری
کرنے کیلئے غیر حقیقی مختبت کو اپنے جنس کے گوش و پوست کے ساتھ محدود
کر لیتا ہے، اس عادی مختبت کا خمار اگر صبح زندگی میں سر چڑھتا ہے تو شام
زندگی کے شروع و تھی ختم ہو جاتا ہے، نفس انسانی مختبت کا روپ یہ تھا ہے
اور اپنے شمار کی تلاش میں سرگردان و حیران ہو جاتا ہے، اور اکثر انسانی سوسائٹی
کے کمزور حصہ پر جا پڑتا ہے فی زمانہ جا ہلوں کا طبقہ، شاعروں کی، مجلس،
بینکا دوں کا مختار اور مواد تعلیمی ادارات غیر حقیقی مختبت کی بیتی بڑی
شکار کاہیں ہیں، بالآخر نتیجہ میں ان صفات کا ظہور نہیں ہوتا جنکا ظہور حقیقی
مختبت میں لا زمی ہے، بر عکس اسکے آئندہ شخصی اور قومی زندگی کیلئے ایک
تبلا کو تھیجہ مرتب ہوتا ہے، حقیقی اور غیر حقیقی مختبت مثل سورج کے کروں
کے ہے جنتی نیزی اور گرمی سے باد سوم آگ بوسا تی ہے اور کہیں پر باد نسیم
کل کھلانی ہے، کوئی ہے کہ حسن و مختبت سے دھانی فیض حاصل کو نا ہے اور
کوئی ہے کہ جسنا قدم ہوا وہوس سے آگے نہیں پڑھنے پا تا، یعنے ایک کی قست
میں باد سوم کے آتشیں نہیں ہیں تو دوسرے کی قسمت میں باد نسیم کے
خوشنوار چیزوں کے مگر اسکا قصور؟ طبیعی میلان کا! یہا اپنا طرف ہے بھسی نے
اپنے لئے زعفر کا پیانا پسند کیا اور کسی نے اب حیات کا جام -

سید مختار حسن رفیعی
فرست ایر آؤنس

ذما نے بھر کو یا دب راز دار مدعی کرنے سے

زمین کوئے قاتل میں ادا شرط و فا کر دے
سجود آخری اے دل تمہ خنجر ادا کو دے
نهیں معلوم کیا سمجھے خدا جانے وہ کیا کر دے
جو اپنے ظالم پیشجا کو بھی ہمنگ و فا کر دے
ترب کیتک دھے دلمیں کوئی حسرت تو ہر آنی
و فا ممکن نہیں ظالم تو جور ناروا کو دے
تیامت ہو عیاں مکثور میں آفت ہو تلاطم ہو
نقاب دوئے زیبا وہ جو چھڑے سے جدا کر دے
حباب آسا نہ اُٹھہ ہر دم ہو ائے بھر ہستی میں
بقا مطلوب ہے اے دل تو اپنے کو فنا کر دے
جیں نیاز آکیں غیر کے اگئے نہ جھک جائے
بڑھمن پیش بت میڑے لئے آنی دغا کر دے
قپ کر دل یہہ کھتا ہے کسی کے نوک خنجر سے
بہنساہوں سخت آنت میں مہری حا جستروا کر دے
بہنور پڑتے ہیں لہریں اُٹھہ رہی ہیں جوش طوفان ہے
میزی کشتی کا رحمت کو خد ایسا ناخدا کر دے
نہ سو دا مول لے اے دل کسیکے ڈلف پیہچان کا
وہ دیوانہ ہے اپنے کو جو پا بند بلا کو دے
مہری ڈگ میں ہو جوش چنون سودائی لفتمیں
نہ جائے حشر تک دل سے وہ موض لادوا کر دے
رشید اچھا نہیں ہے دبٹ ان شعلہ غداوں سے
گھیں ایسا نہ ہو برق نبسم سر منہ سا کر دے
از شاہ محمد ہاروں فویڈی روشنید شاگرد حضرت فرید ما نبیوری

”مکبت پاگل پن ہے“

جنوری کا مہینہ تھا دات نہایت تاریک تھی ہوا نہایت سرد اور تیز نہی
چڑا اپنے شباب پر تھا با ہو نکلنے کی جوات نہ پڑتی تھی - ساری دنیا موت کی
چھوٹی بہن یعنے نہند سے ہمکنار تھی کہ یکما یک مہری آنہ کھل گئی اور میں نے
بانسری کی ایک نہایت سویلی مکو درد ناک لے سنی رات کا وقت تھا مہری ہمت
نہ پڑتی تھی کہ با ہو نکلکر بانسری بچانے والے کی صورت دیکھوں ۔ بے بنہاد تدارج
قصے سنے تھے اور کچھہ نہ کچھہ یقین بھی تھا کہ واقعی دنیا میں چند ایسی ہستیاں
ہیں جن سے انسان کو نقصان پہنچ جاتا ہے مگر چونکہ بانسری کی لمبے سے کچھہ

واقف تھا اور ایسی آواز دی سے کان آشنا تھے اسلئے میں نے باہر نکلنے کی جگہ اسی - ایک ذندا ہاتھ میں لیکر دیے باؤن گھر سے باہر نکلا - میں نے دیکھا کہ ایک شخص شویف صورت - نیک طینت پانسری بجا رہا ہے - میں نے تھتا - جھچھما - ڈوا اور پھر جروات کر کے اسکے قریب جا کھڑا ہوا - میں نے دیکھا کہ وہ شخص پانسری بجا رہا ہے اور اسکی آنہوں نے آنسو جا دی ہیں - کچھ دیر تک میں اسے دیکھتا رہا اور خاموش رہا مگر جب اس شخص نے مغربی طرف کچھ بھی توجہ نہ کی تو آخر کار میں نے مہر سکوت توڑا اور اس سے پوچھا کہ تم اسقدر رنجیدہ کیوں ہو کیون انکی درد ناک لے ہے پانسری بجا تھے ہو - اور وہ کیوں رہے ہو مگر اس شخص نے مہری ان با تون کا کچھ بھی جواب نہ دیا بدستور پانسری بجا تا رہا جب میں نے بار بار اس سے بھی سوال کیا تو اس نے صوف اتنا کہا کہ "جاؤ اپنا کام کرو نہیں ہم سے کیا" مگر میں نہ مانا اور ہوا بھی خدا کر تا رہا آخر اس نے مجھے سے پوچھا کہ تم میوی داستان سنکر کیا کوو گے متوجہ جب میں نے بھت اصرار کیا تو اس نے صوف اتنا کہا کہ مجھے ایک حصہن سے محبت تھی اس نے زندگی پھر میوے ساتھ رہنے کا وعدہ کیا تھا اور وہ رہی میوے ساتھ رہی - زندگی پھر رہی مگر میوی نہیں اپنی زندگی پھر اور مجھے چھوڑ کو اس دنیا سے چلی گئی - مجھے اپنی زندگی اب دو پھر ہے - اُف اُف..... مجھے سے اسکے بغیر ایک لمحہ زندہ نہیں رہا جاتا - آخر آج وہ دن آہی کیا جب میں اس سے ملوٹتا - آج میوی اس زندگی کا آخری دن ہے - میں نے پوچھا "اسکا کیا مطلب اور تھاوارا کیا ارادہ ہے" اس نے کہا کہ یہاں کا پہتا ہوا در یا ابھی بتائیتا کہ میوی کیا مطلب ہے - میں نے کہا دیکھو تم پا گل ہو گئے ہو صبر کرو اور صبو یہ کام لو خود کشی اچھی نہیں مگر اسکا جواب صرف اس نے اتنا دیا کہ "میں پا گل ہوں - بیشک محبت پا گل پن ہے" - یہ کھتو اس نے پھر پانسری بجا نا بند کر دیا اور در یا کی طرف چل دیا میں نے اسکا پھیپھی کیا اور در یا کے قریب جا کر پکڑ لیا مگر فو روآ وہ میوے ہتھ سے چھوٹ گیا اور یہ کہتا ہوا در یا میں کو دیکھا کہ "میں پا گل ہوں ! محبت پا گل بن ہے" ! میں وہیں کا وہیں ساکت و میوتوں کھڑا رہ کیا - کچھ دیر میں اسکی لاف در یا کے اوپر نظر آئی اور غائب ہو گئی میں اُد اس گھر واپس آیا اگر چہ میوی اُدا سی قائم نہ رہی - مگر اب بھی جب میں پانسری کی آواز سنتا ہوں تو اس دات کا نقشہ آنہوں میں آ جاتا ہے -

سید محمد نقی تنوی

فونسٹ ایئر آرٹ